

İSVEÇ KRALI XII. CHARLES'IN (DEMİRBAŞ ŞARL) OSMANLI DEVLETİ'NE İLTİCASI (1709-1714) VE İLTİCA SÜRECİNDE ÜLKESİNDE OMBUDSMAN GÖREVLENDİRMESİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

A Study on the Swedish King Charles XII. Seeking Refuge in the Ottoman Empire (1709-1714) and Assigning an Ombudsman in His Country During His Asylum

Hamza GÜNAYDIN* - Burak COŞKUN**

Geliş Tarihi: 22.10.2018 Yayına Kabul Tarihi: 28.11.2018

Öz

Kaynaklarımızda Demirbaş Şarl olarak anılan İsveç Kralı XII. Charles'ın, 1709 yılında Poltava'da Ruslara yenilmesi neticesinde Özi ve Bender üzerinden yaralı bir vaziyette Osmanlı topraklarına sığınması, Osmanlı-İsveç ilişkilerinin seyri bakımından önemli bir dönüm noktası olmuştur. İsveç Kralı'nın başta sekiz gün olarak planladığı bu iltica; dönüş yollarının güvenli olmaması, asker ihtiyacının bulunması, parasal gereksinimler ve özellikle İsveç Kralı'nın izlediği Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş çıkarma siyaseti gibi nedenlerle 5 yıl 3 ay 9 gün gibi çok uzun sayılabilecek bir sürece yayılmıştır. III. Ahmed dönemi devlet adamlarının siyaset anlayışı ve sefirlerin faaliyetleri gibi konularda önemli veriler sunan bu sürecin bizim için ayırt edici noktası, Kral'ın ilticanın son yılında ülkesine gönderdiği bir talimatla ombudsman görevlendirmiş olmasıdır. Bu çalışmada Kral'ın iltica süreci hakkında ayrıntılı bilgi verildikten sonra ombudsmanlık fikrinin oluştuğu tarihi zemine ilişkin değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İsveç, İsveç Kralı Demirbaş Şarl, Ombudsman, XVIII. Yüzyıl Osmanlı-İsveç İlişkileri.

Abstract

The fact that the Swedish King Charles XII of Sweden, known as "Demirbaş Şarl" in our literature, sought refuge in the Ottoman Empire via Özi and Bender, as being wounded after the defeat of the Russians in Poltava in 1709 is a turning point in the Swedish-Ottoman relations. This asylum, originally planned for 8 days by the King, was extended to a considerably long period of 5 years, 3 months and 9 days in total, due to such reasons as the return roads' being insecure, the need for military service, monetary deficiency and, most particularly, the policy followed by the Swedish King with an aim to cause a war between the Russia and the Ottoman Empire. After all, this period not only held rich amount of data in relation to the diplomacy of the statesmen and activities of "sefirs" during the reign of III. Ahmed reign, but also witnessed the appointment of an ombudsman by the King. Therefore, this study aims to provide detailed information about the King's asylum and make an analysis of the historical events grounding the concept of ombudsman.

Keywords: Ottoman Empire, Sweden, Swedish King XII. Charles, Ombudsman, XVIII. Century Swedish-Ottoman Relations.

* Kamu Denetçiliği Uzmanı, hamza.gunaydin@ombudsman.gov.tr, ORCID ID: 0000-0002-7348-075

** Kamu Denetçiliği Uzmanı, burak.coskun@ombudsman.gov.tr, ORCID ID: 0000-0003-2322-4237

“Devleti Aliyyemizin kapısı açık, iltica idenler emin olup, murad edindiklerinden mahrum kalmamışlardır, onlar da (İsveçliler) dilhâhları¹ üzere mekânlarına erişirler!”²

III. Ahmed

GİRİŞ

Kamu hizmetinin işleyişinden kaynaklanan talep ve şikâyetleri parlamento adına inceleyerek yasama organının idareler üzerindeki denetim fonksiyonunu ifa eden ombudsmanlık müesseseleri; kamu yönetiminin hesap verilebilirliğinin artırılması ve halkın yönetime katılımının sağlanması anlayışının gelişmesinin bir sonucu olarak birçok ülkede kurumsallaşmıştır.³ İlk defa İsveç'te ortaya çıkan bu müessese; dayanağını, İsveç Kralı XII. Şarl'ın⁴ Edirne'de bulunan Demirtaş (Timurtaş) Paşa Kasrı'nda⁵ ikâmet etmekte iken ülkesine gönderdiği 26 Ekim 1713 tarihli bir talimattan almaktadır. Bu talimatta, Kral'ı temsil eden bir görevli olarak yer alan ombudsman, 1809 tarihli İsveç Anayasası'nda parlamentoya bağlı bir müessese olarak düzenlenmiş; bu sayede günümüzdeki görünümünün temelleri atılmıştır.

Ombudsmanlığın ilk defa ortaya çıkışı ile ilgili yerli ve yabancı kaynaklarda; Kral'ın 1709 yılında gerçekleşen Poltava Savaşı neticesinde Ruslara yenilerek Osmanlı topraklarına iltica ettiği, ilticasının esir-misafir bir konumda

¹ Gönül isteği, gönül dileği. (Ferit Devellioğlu (2013), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, 30. Baskı, Ankara, s. 211.)

² İsveç elçisi Grothusen, Kral'ı XII. Şarl'ın ülkesine dönüş izni içeren mektubunu III. Ahmed'e sunduğunda, III. Ahmed'in bu sözleri söylediği nakledilmektedir. (Silâhdar Fındıklı Mehmet Ağa'nın “**Nusretname**”sinden aktaran: Akdes Nimet Kurat (1943a), **İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kaldığı Zamana Ait Metinler ve Vesikalar**, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul s. 114)

³ Bugün itibarıyla altı kıtada ve doksanıdan fazla ülkede Uluslararası Ombudsman Enstitüsüne kayıtlı 170 bağımsız ombudsman kuruluşu bulunmaktadır. (<http://www.theioi.org/the-i-o-i>, Erişim Tarihi: 03/10/2018)

⁴ İsveç kralı XII. Charles için çeşitli kaynaklarda Şarl, Karl, Carl, Karlos, Karlosi ve Karoloş gibi farklı isimlere yer verilmiştir. Türkçe eserlerde ağırlıklı olarak Şarl ismi tercih edildiğinden çalışma boyunca Şarl ismi kullanılacaktır.

⁵ Adım I. Murat ve Yıldırım dönemi rütbelilerinden olan Timurtaş Paşa'dan alan ve Karaağaç'ın yakınlarında bulunan bu yapı, Demirtaş (Timurtaş) köyü ve çiftliği üzerinde inşa edilmiştir. Demirtaş köyünden günümüze sadece Edirneli Sefer Çelebi'nin yaptırdığı Demirtaş Camii kalmıştır. Sultan IV. Mehmet döneminde Demirtaş Kasrı yabancı elçi ve misafirlerin ağırlanması için ayrılmıştır. (<https://www.trakyanet.com/trakya/edirne/edirne/240-karaagac.html?karaa%C4%9Fa%C3%A7-yolu?kap%C4%B1kule-s%C4%B1n%C4%B1r-kap%C4%B1s%C4%B1>, Erişim Tarihi: 19/10/2018) Meriç nehri kenarında bulunan bu kasrın, 1912 yılında Balkan Savaşı esnasında yıkıldığı nakledilmektedir. (Galip DEMİR (2004). “Ombudsmanlık Kurumunun Tarihsel Gelişimi ve Hukuk Devletindeki Yeri”, **Hukuk Devletinde Ombudsmannın Rolü Semineri**, 8-11 Mayıs 2004, Nevşehir, s. 7)

yaklaşık 5 buçuk yıl sürdüğü ve 1713 yılında ombudsmanlığı kurduğu şeklinde kapsamı oldukça sınırlı bilgilere yer verilmektedir. Bu şekilde bir anlatım, XII. Şarl'ın ilticasının oldukça durağan bir şekilde geçtiği izlenimi vermektedir. Bu sınırlı bilgiler üzerinden; XII. Şarl'ın neden Osmanlı'ya sığındığı, ilticasının neden 5 buçuk yıl sürdüğü, ilticasını esir olarak mı yoksa misafir olarak mı değerlendirmek gerektiği, ilk başta Bender'e gelmişken ombudsman atadığı tarihte neden Edirne'de bulunduğu ve neden ombudsman adıyla bir görevli atamaya ihtiyaç duyduğu şeklinde sayısı artırılabilir çok sayıda soru da gündeme gelmektedir.

Tarih alanında yazılmış kaynaklara bakıldığında, özellikle Osmanlı arşivlerinin sunduğu imkânların da katkısıyla XII. Şarl'ın Osmanlı Devleti'nde 5 yıl 3 ay 9 gün süren ilticasının⁶ ayrıntılı olarak incelendiği görülmektedir. Ahmet Refik'in 1916 tarihli "*Memâlik-i Osmaniye'de Demirbaş Şarl*"⁷ isimli çalışması ve Nahid Sırrı tarafından 1939 yılında dilimize çevrilen Voltaire'in "*XII. Şarl'ın Tarihi*" isimli kitabı bize önemli bilgiler sunmaktadır. Referans eser olarak ise karşımıza Akdes Nimet KURAT'ın 1940 ve 1943 yıllarında yayınladığı çalışmalar çıkmaktadır. Akdes Nimet KURAT, XII. Şarl ile ilgili çalışmalarını "*İsveç Kralı XII. Karl'ın Hayatı ve Faaliyeti (1682-1718)*", "*İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu*" ve "*İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kaldığı Zamana Ait Metinler ve Vesikalar*" ismini taşıyan üç kitapta toplamıştır. Ayrıca yerli ve yabancı yazarların Osmanlı Tarihi üzerine yazdıkları ansiklopedik eserlerde de konu ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Kaynaklardaki bu verilerin tetkik edilmesinden; XII. Şarl'ın ilticasının, Osmanlı tarihinin 1709-1714 yıllarını kapsayan dönemine etki eden birçok olayı doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, özü itibarıyla tarih ilminin inceleme alanı içerisinde kalan ancak ombudsmanlık müessesesi ile olan ilgisi nedeniyle bizim de alakadar olduğumuz XII. Şarl'ın Osmanlı Devleti'ne ilticası meselesinin ayrıntılarıyla birlikte ombudsman incelemeleri alanına taşınması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında, tarihi gelişmelerden hareketle ombudsmanlığın kuruluşuna ilişkin değerlendirmelerde

⁶ Akdes Nimet Kurat (1943b), *İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul, s. 679.

⁷ Bu çalışma, 1909 tarihinde kurulan Tarih-i Osmani Encümeni'nin (daha sonra Türk Tarih Kurumu adını alacaktır) yayınladığı ilk eser olması itibarıyla dikkat çekmektedir. 2015 yılında Bülent ARI'nın hazırlık çalışmasıyla Yeditepe Yayınevi tarafından yeniden yayınlanmıştır.

bulunulacak, ayrıca 1713 tarihli talimatta Kral'ı temsil eden bir görevli olan ombudsmanın, parlamento adına denetim yapan bir müesseseye nasıl dönüştüğü sorusunun da cevabı aranacaktır.

2015 yılında yayınlanan “*Ombudsmanlığın Kökeni Meselesi Bağlamında Türk-İslâm Devlet Geleneğinde Şikâyet Hakkının Kurumsal Tekâmülü*”⁸ isimli çalışmamızda, XII. Şarl'ın talimat metnini Osmanlı idari sistemi ile karşılaştırmış ve XII. Şarl'ın görevlendirdiği ombudsmanın Osmanlı'da sad-razama karşılık geldiği sonucuna ulaşmıştık. Ayrıca ombudsmanlığın bugünkü görünümünün İsveç'te yaşanan siyasi dönüşümün bir sonucu olabileceğini vurgulamıştık. Talimat metninin analizini içeren 2015 tarihli çalışmamıza karşın, bu çalışma XII. Şarl'ın iltica döneminde cereyan eden tarihi vakalar üzerinden yapılan değerlendirmeleri içermektedir. Dolayısıyla, ekinde “XII. Şarl Kronolojisi” ve Türkçe'ye çevrilen “XII. Şarl'ın 26 Ekim 1713 Tarihli Talimatı”⁹ da yer alan bu çalışma, 2015 tarihli çalışmamızın tamamlayıcısı ve devamı olarak okunabilir.

1. XII. ŞARL'IN TAHTA ÇIKIŞI ve POLTAVA SAVAŞI ÖNCESİNDE YAŞANAN GELİŞMELER

Osmanlı Devleti'ne ilticası ve uzunca bir müddet burada hayatını sürdürmesi nedeniyle Osmanlı-İsveç ilişkileri üzerinde derin bir etki bırakan İsveç Kralı XII. Şarl, diğer bir ismiyle Demirbaş Şarl,¹⁰ 27 Haziran 1682 tarihinde Stockholm'deki kraliyet sarayında dünyaya gelmiştir.¹¹ Henüz 15 yaşındayken, babası XI. Şarl'ın 1697 yılında vefat etmesi üzerine, babası tarafından bırakılan vasiyetname gereği XII. Şarl o tarihte henüz buluş çağına ermediğinden devlet işleri için beş üyeden oluşan bir niyabet heyeti ülkeyi yönetmiştir.¹² XII. Şarl,

⁸ Burak Coşkun ve Hamza Günaydın (2015), “Ombudsmanlığın Kökeni Meselesi Bağlamında Türk-İslam Devlet Geleneğinde Şikâyet Hakkının Kurumsal Tekâmülü”, *Ombudsman Akademik Dergisi*, Yıl 2, Sayı 3, s. 9-60.

⁹ 2015 tarihli çalışmamızda, XII. Şarl'ın talimatının Türkçe çevirisine ilişkin bir internet kaynağı gösterilmişti. Ancak bu makalenin yayınlandığı tarih itibarıyla söz konusu kaynağa ulaşamadığından, araştırmacıların istifadesine sunmak amacıyla söz konusu çeviriye makale ekinde yer verilmiştir.

¹⁰ KURAT eserinde, XII. Şarl'a yeniçeriler arasında bir türlü memleketine gitmek istememesi nedeniyle yani “demirbaş eşya” gibi yerinde mıhlanıp kalan anlamında Demirbaş lakabının verildiğini belirtmektedir. (Kurat, 1943b, s. 683); ÖZTUNA da benzer şekilde Osmanlı topraklarından bir türlü ayrılmak istememesi nedeniyle XII. Şarl'a Demirbaş dendiğini ifade etmektedir. (Yılmaz Öztuna (1994). *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt: 4, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 467)

¹¹ Akdes Nimet Kurat (1940), *İsveç Kralı XII. Karl'ın Hayatı ve Faaliyeti (1682-1718)*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul, s. 10.

¹² Kurat, 1940, s. 13.

kısa süren niyabet heyeti döneminden sonra 9 Aralık 1697’de yapılan törenle taç giyerek kral olmuştur.¹³

XII. Şarl’ın krallığı döneminde ortaya çıkan en önemli gelişme Avrupa tarihinde “Şimal Harbi” veya “Kuzey Savaşları” olarak adlandırılan savaşlardır.¹⁴ Bu dönemde Rusya, sınırlarını güneyde Karadeniz’e, kuzeyde ise Baltık sahillerine kadar genişletmenin imkânlarını aramaktadır.¹⁵ XVIII. yüzyıl başları, Deli Petro’nun yönetimi altında Rusya’nın, bir taraftan Osmanlı Devleti ile mücadele ederek Karadeniz ve Akdeniz’e inme mücadelesi verdiği, bir taraftan da İsveç Krallığı’na ait Baltık sahiline ulaşmaya çalıştığı ve Avrupa’da nüfuzunu güçlendirdiği bir döneme denk gelmektedir.¹⁶ Bu dönemde Karlofça Anlaşması ile büyük toprak kayıplarına uğrayan Osmanlı Devleti, kaybettiği toprakları geri almak için fırsat kollamasına rağmen devlet adamlarının mağlubiyete uğrama endişesi nedeniyle İsveç ile komşu devletleri arasında gerçekleşen Kuzey savaşlarına katılmamıştır.¹⁷

Türk düşmanlığıyla bilinen Saksonya elektörü Friedrich-August’un (II. August) Lehistan tahtına seçilmesinin ardından Osmanlı Devleti’ne karşı başlatılan savaşta başarılı olması üzerine yapılan 1699 Karlofça Antlaşması gereğince Kamaniçe kalesiyle birlikte Podolya ve Ukrayna’nın batısının Lehistan’a iade edilmesi Osmanlılara karşı kazanılmış önemli bir zafer olarak görülmektedir.¹⁸ Diğer taraftan Rus ordusu 1695 yılı ilkbaharında Azak Kalesi’ne saldırmış ancak bunda muvaffak olamamıştır. Bu başarısız girişimin ardından Ruslar donanma yardımı olmadan Azak Kalesi’nin alınamayacağını anlamış ve gemiler yaptırarak 1696 yılında tekrar saldırmıştır. Gemilerle yapılan saldırı neticesinde Azak Kalesi muhafızları kısa süren bir mukavemet sonrasında teslim olmuşlardır. Bu zaferle birlikte Ruslarda, Osmanlı Devleti’ne karşı üstünlük kurabilecekleri düşüncesi oluşmuştur.¹⁹ Ancak Venedik, Avusturya ve Lehistan’ın Osmanlı Devleti ile barış akdetmeleri Deli Petro’nun Karadeniz’e inme

¹³ Kurat, 1940, s. 15.

¹⁴ Kurat, 1940, s. 23.

¹⁵ Lord KİNROSS (2008). **Osmanlı - İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü**, 2. Baskı, Altın Kitaplar, İstanbul, s. 368.

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı (2011). **Osmanlı Tarihi, IV. Cilt 1. Bölüm, Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar**, 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 241.

¹⁷ Erhan Afyoncu (2010), **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, s. 385.

¹⁸ Kurat, 1940, s. 30.

¹⁹ Kurat, 1940, s. 32.

politikasında değişikliğe gitmesine yol açmıştır. Deli Petro, bu sulh ortamında Osmanlı Devletine karşı üstün gelemeceğini anlaması üzerine, Karadeniz'e inme hedefi yerine Baltık sahillerini ele geçirme planını uygulamaya geçirmiştir.²⁰

XII. Şarl'ın yaşının küçüklüğü ve krallıkta tecrübesiz oluşundan da faydalanmak isteyen Rusya, İsveç'e karşı Danimarka ve Lehistan ile birlikte "Üçler İttifakı"nı kurmuş ve bu ülkelerle saldırmazlık anlaşması imzalamıştır.²¹ İsveç ile yapılacak savaşı, diğer rakiplerinin herhangi bir tehdidi olmadan yürütmek isteyen Rusya, Osmanlı Devleti ile 13 Temmuz 1700 tarihinde otuz yıl süreli sulh anlaşması imzalayarak (İstanbul Anlaşması) olası bir Osmanlı tehdidinin önüne geçmeyi amaçlamıştır.²² Bu anlaşmanın Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren yönü ise bir süre sulh politikası izlenerek soluk alma dönemine girilmiş olmasıdır.²³

"Üçler İttifakı" içinden İsveç'e ilk saldıran Lehistan kralı II. August olmuştur.²⁴ 1700 yılında II. August, İsveç'in Livonya eyaletine saldırarak "Şimal Harbi"ni başlatmış, ancak sadece iki kalenin zaptı ile sınırlı kalan bu saldırı neticesinde II. August umduğunu bulamamıştır.²⁵ Lehistan'ın Livonya eyaletine saldırdığı haberi üzerine Danimarka ordusu da derhal Holstein'a saldırıya geçmiş, Holstein kuvvetlerinin Tönningen kalesine çekilmesi üzerine Danimarka kaleyi kuşatmıştır. Bu saldırı ile Danimarka da İsveç'e karşı savaş ilan etmiş sayılmıştır.²⁶

İsveç, yapılan hazırlıklar sonrasında 1700 yılında Danimarka'ya saldırma kararı almıştır. İngiltere ve Hollanda donanmasının desteğini alan XII. Şarl, kendi donanması ile Danimarka'ya saldırmıştır. Yaklaşık üç hafta süren sefer iki devlet arasında yapılan müzakereler sonucunda İsveç'in üstünlüğü ile sona ermiştir.²⁷

²⁰ Akdes Nimet Kurat (2014), **Rusya Tarihi**, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 275.

²¹ **Mufassal Osmanlı Tarihi** (1962), Cilt: 5, Güven Yayınevi, İstanbul, s. 2412.

²² Kurat, 1940, s. 37.

²³ Kinross, 2008, s. 368.

²⁴ Kurat, 1940, s. 37.

²⁵ Kurat, 1940, s. 40.

²⁶ Kurat, 1940, s. 42.

²⁷ Kurat, 1940, s. 48-51.

Ruslar da Osmanlı Devleti ile otuz yıllık sulh anlaşması imzaladıktan sonra 30 Ağustos 1700'de İsveç'e savaş ilan etmiştir. Ancak Rus Çarının İsveç'in Danimarka'ya karşı zafer kazandığından ve Travendal sulhundan haberi olmadığı görülmektedir. Narva Kalesi kumandanı Rusların saldırısından haberdar olduğu için gerekli hazırlıkları yapmış ve Rus ordusu bu kuşatmadan başarısızlıkla ayrılmıştır.²⁸ Ardından Narva Meydan Savaşı gerçekleşmiş ve 30 Kasım 1700 tarihinde 40 bin kişilik Rus ordusu büyük bir yenilgi almıştır.²⁹ XII. Şarl 1 Aralık 1700 tarihinde büyük bir törenle Narva'ya girmiş ve kendisine yük olacağını düşüncesiyle esir edilen 20.000 Rus askerini serbest bırakmıştır.³⁰

XII. Şarl, Narva zaferi sonrasında kışı Estonya'da geçirmeye karar vermiş, sefere başlamadan önce İsveç'in yönetimi için görevliler belirleyerek sadece önemli işleri bizzat yapma yönünde karar almıştır.³¹ XII. Şarl'ın Narva zaferi sonrası hedefi ise Lehistan'da Rus düşmanı bir hükümet kurmak, Rusya üzerine sefer başlatarak Moskova'yı almak ve neticede Rusya'yı "komşularına zararsız" bir hale getirmektir.³² Bu zaferden sonra XII. Şarl'ın, Rusları takip etmek yerine Lehistan ve Saksonya üzerine yürüme yönünde tercihte bulunması, Deli Petro'nun 1701 ile 1707 yılları arasını kapsayan bu geniş süreçten faydalanarak savaş zayıyatını giderme ve ordusunu güçlendirme imkânına sahip olmasına yol açmıştır.³³

XII. Şarl, Rusya'ya saldırmadan önce Lehistan'ın desteğini arkasına alma yönündeki hedefini gerçekleştirmek üzere II. August'a muhalif olan kişilerle temasa geçerek II. August'u tahtan indirme yönündeki girişimlerine başlamıştır.³⁴ Bu arada Lehistan Kralı II. August'un da İsveç ile Prusya'nın arasını açma planı bulunuyordu. Ruslar ise Lehistan'ın desteğini almak için Lehistan'da Kazakların isyanında rol oynamaktaydı. Çünkü Leh çiftliklerini Kazaklara karşı ancak Rusların koruyabileceğine inanılmaktaydı.³⁵

²⁸ Kurat, 1940, s. 56-57.

²⁹ Ahmet Refik (2015). **Memâlik'i Osmaniye'de Demirbaş Şarl**, Yayına Hazırlayan: Bülent ARI, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, s. 65; Kurat, 2014, s. 276.

³⁰ Kurat, 1940, s. 61-62.

³¹ Kurat, 1940, s. 67.

³² Kurat, 2014, s. 276.

³³ Uzunçarşılı, 2011, s. 51.

³⁴ Kurat, 1940, s. 71.

³⁵ Kurat, 1940, s. 77-78.

XII. Şarl, 1701 yılında Lehistan'ın büyük bir kısmını ele geçirmesine rağmen halen II. August'a destek veren gruplardan dolayı siyasi otoriteyi sağlama konusunda çeşitli güçlüklerle karşılaşmıştır.³⁶ Buna rağmen XII. Şarl, 1705 yılında Varşova'da gerçekleşen taç merasimi ile Stanislas Leszczynski'yi Leh kralı olarak tanımıştır. 1706 yılı kış ayında ise İsveç kuvvetlerinin Fraustad Meydan Muharebesinde Saksonya kuvvetlerini kesin bir yenilgiye uğratması Stanislas Leszczynski'nin Lehistan içindeki desteğinin artmasına yol açmış, bu gelişme üzerine Ruslar Lehistan'dan çekilmek zorunda kalmıştır.³⁷ Eylül 1706'da Alt-ransadt Anlaşması ile II. August kendi arzusuyla Lehistan tahtından vazgeçtiğini beyan ederek yeni Leh kralını tanıyacağını ve Rus çarı ile ilişkisini keseceğini bildirmiştir.³⁸ 1707 yılı Nisan ayı sonlarında ise II. August artık kesin bir şekilde Lehistan tahtından çekilmiş ve Ruslarla münasebetini sona erdirmiştir.³⁹ Bu esnada zor kış şartları içerisinde Rus ordusunu takip etmeyi sürdüren XII. Şarl ise 1708 yılı Haziran ayında Rusları Lehistan'dan tamamen çıkarmış ve Rus sınırına yaklaşmış bulunuyordu⁴⁰.

2. POLTAVA SAVAŞI SÜRECİNDE YAŞANAN GELİŞMELER

2.1. Poltava Savaşı Öncesi Osmanlı- İsveç İlişkileri

XII. Şarl'ın, Moskova üzerine yürüdüğü sırada Osmanlı tahtında III. Ahmed (1703-1730) bulunmaktadır.⁴¹ Sadrazam ise Çorlulu Ali Paşa'dır.⁴² XIII. yüzyıl başlarında on altı yıllık uzun bir savaştan çıkmış olan Osmanlı Devleti, iç durumunu düzeltmeye çalışmanın yanı sıra sınır ülkeleri ile akdettiği antlaşmalar doğrultusunda bir taraftan dostluk ilişkilerini devam ettirmeye çalışıyor, bir taraftan da Rus tehdidi karşısında sınır kalelerinin inşası ve tamiri ile ilgileniyordu⁴³.

³⁶ İbrahim Baş (2004), **18. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-İsveç İlişkileri ve Mehmet Said Efendi'nin İsveç Elçiliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, s. 30.

³⁷ Kurat, 1940, s. 90-91.

³⁸ Kurat, 1940, s. 130.

³⁹ Kurat, 1940, s. 98.

⁴⁰ Uzunçarşılı, 2011, s. 55-56.

⁴¹ İsveç Kralı XII. Şarl 1709 yılında Osmanlı topraklarına sığındığında 27 yaşında, III. Ahmed ise 36 yaşındadır.

⁴² Silahdar Damad Çorlulu Ali Paşa, 3 Mayıs 1706'da Baltacı Mehmed Paşa'nın yerine sadrazamlık makamına getirilmiş, 4 yıl 1 ay 14 gün görevde kaldıktan sonra azledilerek Kefe eyaletine gönderilmiştir. 26 Aralık 1711'de ise idam edilmiştir. (Münir Aktepe, (1993), "Çorlulu Ali Paşa", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 8, s. 371)

⁴³ Uzunçarşılı, 2011, s. 48.

XII. Şarl'ın Osmanlı Devleti ile ilk teması 1707 yılında gerçekleşmiş, bu temas İsveç Kralının Osmanlı Devleti ile yollarının kesişmesinde önemli bir rol oynamıştır⁴⁴. Deli Petro ile XII. Şarl arasında devam eden savaş haberlerini Özi Valisi ve Bender Muhafızı olan Yusuf Paşa'dan alan Çorlulu Ali Paşa, Ruslara karşı İsveç ile ittifak ederek Osmanlı Devleti yararına sonuçlar elde etmek niyetindedir.⁴⁵ Öyle ki, Yusuf Paşa'ya verdiği emre istinaden Yergögülü Mehmed Efendi, zaferleri için İsveç Kralına tebriğe gönderilmiş ve bu sayede Yusuf Paşa ile XII. Şarl arasında iletişim zemini kurulmuştur.⁴⁶ Yergögülü Mehmed Efendi, İsveç kralı ile bizzat yaptığı görüşmede, götürdüğü mektupları teslim etmiş ve ağızdan söylemeye memur olduğu sözleri de Kral'a aktarmıştır. İsveç Kralı, Ruslara savaş açması durumunda Osmanlı'nın destek verip veremeyeceğini elçiye sorduğunda, elçi önce mesafenin uzak olduğunu belirtmiş; Kral, Osmanlı Devleti sınırlarına yakın olan Kamanıçe taraflarına yürüme ihtimalinin bulunduğunu belirtince de bu defa destek verilmesinin söz konusu olabileceğini ifade etmiştir.⁴⁷ 1707 yılında yapılan görüşmede bir dostluk akdi kurulmasını teminen;⁴⁸

- Osmanlı Devleti'nin İsveç Kralının dostuna dost, düşmanına da düşman olması,
- İsveç'in İstanbul'da daimi bir elçi görevlendirmesi,
- Her iki tarafın serbestçe ticaret yapabilmeleri,
- İsveçlilerin Cezayirlielerin eline geçmiş bulunan kalyonunun kurtarılması,
- Leh Kralına yardım edilmesi hususlarını içeren İsveç Kralının istekleri Yusuf Paşa aracılığıyla İstanbul'a gönderilmiştir.

Yusuf Paşa'ya İstanbul tarafından gönderilen emirde, kalyon Cezayirlilerce Osmanlı-İsveç münasebetlerinden önce zapt edildiği için iadesinin mümkün olamayacağı, Rusya ile sulhu bozmadan da İsveç'e yardım edilemeyeceği bildirilmiş ancak İsveç'le dostluk tesisinde gerekli olan gayreti göstermesi istenmiştir.⁴⁹

⁴⁴ Kurat, 1940, s. 133-135.

⁴⁵ Ahmed Refik, 2015, s. 67.

⁴⁶ Ahmet Refik, 2015, s. 69.

⁴⁷ Kurat, 1940, s. 136.

⁴⁸ Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmail Âsım Efendi (2013), *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, Cilt: 2, Haz: A. Özcan, Y. Uğur, B. Çakır ve A.Z. İzgöer, İstanbul, s. 818-819.

⁴⁹ Tarih-i Raşid ve Zeyli, 2013, s. 819.

Çorlulu Ali Paşa, XII. Şarl ile Yusuf Paşa aracılığında müteaddit defalar süren yazışmasında Kral'ı Ruslara karşı savaşılmaya teşvik etmiş, hatta Kırım Hanı'nın bir ordu ile kendisine yardım edeceği ümidini vermiştir. Ancak tek başına Rusları yeneceğini düşünen XII. Şarl müzakereleri kesmiştir. Bu yazışmalardan Osmanlı'nın haberi olmadan Ruslarla sulh akdedilmemesi telkininde bulunulduğu da anlaşılmaktadır. Ancak Poltava Savaşı sırasında Lehistan tarafından yardımın kesilmesi üzerine Kral, Kırım Hanı'na ve Osmanlı hükümetine başvurmak durumunda kalmıştır. Bu süreçte XII. Şarl, Osmanlı Devleti'ne Rusya'ya karşı ittifak teklifinde bulunmuş ancak Osmanlı Devleti bu teklifi Ruslarla devam eden sulh ortamını bozmama kaygısıyla reddetmiştir.⁵⁰ Benzer bir teklif de Kırım Hanı Devlet Giray'a yapılmıştır.⁵¹ Yusuf Paşa, sadrazamın emriyle gerekli yardımın yapılması yönünde Kırım Hanı Devlet Giray'a yazmış ve durumu Kral'a bildirmiştir.⁵² Kantemir, vaat edilen yardımın istenmesi üzerine Çorlulu Ali Paşa'nın İsveç Kralı'nı anlamı açık olmayan yanıtlarla oyaladığını nakletmektedir.⁵³

Padişah, Çorlulu Ali Paşa ile İsveç Kralı arasındaki yazışmalardan sonradan haberdar olmuştur. Bunun üzerine sadrazamı takdir etmiş, Kırım Hanı'na ise Ruslarla akdedilen sulha aykırı hareket etmemesi emrini kesin bir dille bildirmiştir.⁵⁴ Kendisine yardım geleceği ümidiyle 1709 yılı Mayıs ortalarında Poltava Kalesini kuşatan Kral'ın ise bu gelişmelerden haberi yoktur.

2.2. Poltava Savaşı

Deli Petro, Narva mağlubiyeti sonrasında emellerinden vazgeçmemiş, 1704 yılında Fin körfezine kadar ilerleyip Narva'yı almıştır.⁵⁵ XII. Şarl, Temmuz 1708'de Rusları takip ederek Halovçin (Holowczyn) Meydan Savaşı'nı

⁵⁰ Tahir SEVİNÇ (2014), "İsveç Kralı XII Şarl'ın Osmanlı Devleti'ne İlticası ve İkameti (1709-1714)", *Journal of History Studies*, C. 6, S. 1, s. 140; Öztuna, Poltava'ya Kırım ve Osmanlı kuvvetlerinin katılması durumunda Rusların mahvolacağı, İsveç'e yardım edilmeyerek uçurumun kenarında bulunan Rusya'nın Bâb-ı Âli'nin hareketsizliği yüzünden kurtulduğu yorumunu yapmaktadır. (Öztuna, 1994, s. 470)

⁵¹ Mufassal Osmanlı Tarihi, 1962, s. 2412.

⁵² Uzunçarşılı, 2011, s. 60; Kurat, 1940, s. 137.

⁵³ Dimitri Kantemir (2005), *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Çev. Özdemir Çobanoğlu, C. 2, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, s. 853-854; Kurat benzer bir tespiti yer vererek Çorlulu Ali Paşa'nın yapılan tekliflerin üzerinde durmadığını, İsveç-Rus mücadelesinin dışında kalarak bekleme siyasetini takibe karar verdiğini; yine de İsveç-Rus mücadelesinin devamının arzu edildiğini ve Osmanlı Devleti tarafından yardım edileceğini hissettirildiğini belirtmektedir. (Kurat, 1940, s. 169-171)

⁵⁴ Tarih-i Raşid ve Zeyli, 2013, s. 819-820.

⁵⁵ Kurat, 2014, s. 276.

kazanmıştır. Daha sonra Eylül ayında da İsveç ordugâhına baskın yapmak isteyen Ruslar ağır zayıyla püskürtülmüştür.⁵⁶ Rusların İsveç ordusunu yiyecek sıkıntısı içinde bırakmak için çekildiği bölgeyi yakıp yıkması üzerine XII. Şarl Moskova üzerine doğrudan yürümekten vazgeçerek Ukrayna'ya inme kararı almıştır.⁵⁷ XII. Şarl'ın Ukrayna'ya inmesindeki amacı Ukrayna'yı Moskova hâkimiyetinden ayırmak ve Ukrayna üzerinden Ruslara hücum etmektir. Ayrıca XII. Şarl'ın Ukrayna'ya inmesinde Riga'dan General Lewenhaupt tarafından İsveç ordusu için getirilmekte olan cephanenin gecikmesi de etkili olmuştur.⁵⁸

Kazak Hetmanı Mazepa'nın Rus tahakkümünden kurtularak İsveç himayesinde bir devlet kurma isteği de XII. Şarl'ı Ukrayna üzerinden Ruslara savaşmaya ikna eden diğer bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. 1707 sonbaharında Mazepa, Ruslara karşı olduğunu ilan etmiş, bunun üzerine Ruslar Mazepa'nın payitahtını zapt ederek buradaki yiyecek ve silah stoklarını imha etmişlerdir. Bu gelişme üzerine Ukrayna ahali ile Kazakların büyük bir kısmı Mazepa'ya destek vermemiş, XII. Şarl böylece umduğu yardıma ulaşamamıştır.⁵⁹ Bu süreçte Kazak Hetmanı Mazepa, daha önce XII. Şarl ile kurduğu temasın sonucu olarak XII. Şarl'ın yanında yer almıştır.⁶⁰

9 Ekim 1708 yılında Rus kuvvetleri kendilerinden çok daha az sayıda olan Lewenhaupt komutasındaki İsveç kuvvetlerine saldırmış, Rus hücumları geri püskürtülmesine karşın 7.000 civarında kayıp verilmesi ve ilerleyebilmek için bütün ağırlığın bırakılmak veya tahrip edilmek zorunda kalınması neticesinde İsveç ordusu büyük bir hezimete uğramıştır. Böylece doğrudan Moskova üzerine yürüme imkânı kalmamıştır.⁶¹

Uzun süren takibin bir sonucu olarak işe sıkıntısı da yaşamaya başlayan otuz beş bin kişilik İsveç ordusuna karşısında tam teçhizatlı altmış bin kişilik Rus ordusu hazır bulunmaktadır.⁶² Ayrıca Rusların uyguladığı bir savaş stratejisiyle İsveçlilerin geçeceği yollar imha edilmiş, destek kuvvetlerinin de

⁵⁶ Kurat, 1940, s. 142-143.

⁵⁷ Mufassal Osmanlı Tarihi, 1962, s. 2412.

⁵⁸ Kurat, 1940, s. 147.

⁵⁹ Kurat, 2014, s. 278.

⁶⁰ Mufassal Osmanlı Tarihi, 1962, s. 2412; Daha geniş bilgi için bkz. Kurat, 1940, s. 148-155.

⁶¹ Kurat, 1940, s. 147.

⁶² Kurat, Rus ordusunun en az 45.000; İsveç ordusunun ise en az 21.000 kişiden oluştuğu bilgisini vermektedir. (Kurat, 1940, s. 176)

saldırıya uğramasıyla getirilen iaşe ve savaş malzemeleri de Rusların eline geçmiştir.⁶³ Daha önce de bahsedildiği üzere XII. Şarl, Rusların büyük hasmı olan Osmanlı Devleti kuvvetlerinden faydalanmak istemişse de söz konusu dönemde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında sulh akdedildiği için bu mümkün olmamıştır.⁶⁴

Poltava Savaşı'ndan 3 gün önce XII. Şarl, Kazakların attığı bir kurşunla ayağından yaralanmış ve sedyeden düşmesi üzerine yarası ağırlaşmıştır.⁶⁵ Yarısından dolayı yürüyemeyen ve ata binemeyen Kral, ancak tahtadan bir sedir ile gezdirilerek ordusuna kumanda edebilmiştir.⁶⁶ XII. Şarl, Temmuz 1709'da Rusya ordusunu bozguna uğratmış ancak Poltava adlı Kazak kalesini muhasara ettiği esnada Deli Petro, ani bir baskınla İsveç ordusunu bozguna uğratmıştır.⁶⁷ Kral, yaralı haliyle ordusunu cesaretlendirmeye çalışsa da, hem kendi yarasının ağırlığı hem de Rus toplarının verdirdiği zayıat nedeniyle 8 Temmuz günü savaşı kaybetmiş ve çekilmek durumunda kalmıştır.⁶⁸ İsveç'in savaşı kaybetmesine; 1708-1709 kışının çok soğuk geçmesi, İsveç ordusunda ölenlerin yerini dolduracak destek kuvvet getirememesi, Rusların kış mevsimindeki kayıplarını telafi etmeleri, İsveçli komutanların aldıkları emirleri ifa edememeleri, Mazepa'nın yanlış tavsiyeleri ve zamanından önce gelen ılık havanın İsveçlilerin ilerleyişini durdurması yol açmıştır.⁶⁹ 1709 yılında Rusya'nın Poltava Savaşı'nda İsveç'i yenilgiye uğratması Rusların gücünü artırmasını sağlamıştır.⁷⁰

3. XII. ŞARL'IN OSMANLI DEVLETİ'NE İLTİCASI VE İHTİYAÇLARININ KARŞILANMASI

Rusların takibinden kaçan Kral önce Dinyeper kıyısında Barabaş Kazaklarına ait kalelerden biri olan Prevloşna'ya sığınmıştır. Buradan Kırım tarafına gitmesi daha kolay iken Kırım Hanı'nın yardımına yetişmemiş olması

⁶³ Uzunçarşılı, 2011, s. 56-57.

⁶⁴ Ahmet Refik, 2015, s. 69; Kurat, 1940, s. 167-168.

⁶⁵ Kurat, 1943, s. 94.

⁶⁶ Uzunçarşılı, 2011, s. 61; Mufassal Osmanlı Tarihi, 1962, s. 2412.

⁶⁷ Sevinç, 2014, s. 140.

⁶⁸ Tarih-i Raşid ve Zeyli, 2013, s. 820.

⁶⁹ Kurat, 1940, s. 160-162; Kurat, Poltava savaşının İsveç açısından tam anlamıyla bir hezimet olmadığını, ancak sonraki hezimetlere ve büyük felaketlere yol açan büyük bir darbe olduğunu belirtmektedir. (Kurat, 1940, s. 189)

⁷⁰ Oral Sander (2014), *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü-Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir İnceleme*, 8. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, s. 143.

nedeniyle duyduğu güvensizlik ve Yusuf Paşa ile olan münasebetlerden aldığı cesaretle günümüzde Moldova'nın Ukrayna sınırına yakın bir bölgede yer alan Bender tarafına yönelmiştir.⁷¹

Yaklaşık 1.000 askeriyle birlikte kurtulan XII. Şarl, peşinde Rus askerleri olduğu halde yaralı bir vaziyette üç saatlik bir takibin ardından Osmanlı Devleti sınırına ulaşmıştır.⁷² XII. Şarl ile birlikte Ruslardan kaçanlar arasında Zaparog kazakları, Hetman kazakları ve diğer kazaklar bulunmaktadır. Özi'nin sağ yakasını yakından tanıyan Kazakların sayesinde Özi Kalesi muhafızı Abdurrahman Paşa'ya haber gönderilmiştir.⁷³ Kale muhafızı Abdurrahman Paşa iki filikaya peksimet yükleyerek İsveçli askerlere ulaştırmış, yanlarına gelen filikaya zorla binen XII. Şarl nehrin karşı kıyısına geçmiştir. 15 Temmuz'da önce Aksu nehrini geçen Kral, Bender'e göre daha kısa mesafede olan Özi Kalesi'ne gelerek buranın muhafızı olan Abdurrahman Paşa'dan sınırı geçmek için müsaade istemiştir. Abdurrahman Paşa, Kral'a ikramda kusur etmemiş, ancak birtakım menfaatler elde etmek suretiyle ancak 18 Temmuz'da Kral'ın sınırı geçmesine müsaade etmiştir.⁷⁴ Bu tarih, İsveç Kralı XII. Şarl'ın Osmanlı topraklarına sığındığı tarihin başlangıcı olarak kayıtlara geçmiştir.

Geri çekilme esnasında Osmanlı Devleti ile Ruslar arasındaki antlaşmaya rağmen Ruslar Osmanlı sınırını ihlal ederek Osmanlı sınırını 48 saat kadar geçerek üç yüz kadar İsveç askerini esir etmişlerdir.⁷⁵ Bunun üzerine Abdurrahman Paşa durumu İstanbul'a bildirmiş, İsveç Kralı ve askerlerinin Bender Kalesi⁷⁶ varoşuna yerleşmelerine izin verilmiştir. Bender muhafızı Yusuf Paşa, iltica haberini alır almaz Kral'a haber göndererek önce hatırını sormuş, daha sonra ise bizzat gelerek XII. Şarl'ı Bender'e davet etmiştir⁷⁷. Yusuf Paşa'nın

⁷¹ Tarih-i Raşid ve Zeyli, 2013, s. 820; Zinkeisen, Johann Wilhelm (2011), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1669-1774)**, Çeviren: Nilüfer Epçeli, C. 5, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, s. 267.

⁷² Sevinç, 2014, s. 140; Bir başka kaynakta bu sayının 1500 civarında olduğu nakledilmektedir. (Costel COROBAN (2011). "British Reactions to Charles XII's Stay in the Ottoman Empire Revista", **Român de Studii Baltice și Nordice**, C. 3, S. 1, s. 33)

⁷³ Oleksandr Sereda (2015), **XVIII. Yüzyıl Osmanlı Belgeleri Işığında Osmanlı-Ukrayna Bozkır Serhatti**, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Odessa, s. 81.

⁷⁴ Uzunçarşılı, 2011, s. 63-64.

⁷⁵ Uzunçarşılı, 2011, s. 65.

⁷⁶ Bender Kalesi, Boğdan'ın (Moldava) kuzeyinde Turla (Dinyestr) ırmağı kıyısında yer almaktadır. (Semavi Eyice, (1992), "Bender Kalesi", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 5, s. 431)

⁷⁷ Kral, Yusuf Paşa ile ilk yüz yüze görüşmesinde "*Biz Devlet-i Aliye'ye elçi gönderecektik. Meğer kendimiz gelmek kısmet imiş!*" diyerek latifede bulunacaktır. (Tarih-i Raşid ve Zeyli, 2013, s. 814; Ahmet Refik, 2015, s. 73)

emriyle Kral merasimle karşılanmıştır. Yusuf Paşa, Abdurrahman Paşa'nın yaptıklarını Şarl'ın şikâyeti üzerine İstanbul'a bildirmiştir. Padişah da misafir olarak ağırlanması gereken Kral'a gösterilen muamele karşısında 29 Haziran 1709 tarihli emirle alıkonulan kişiler ile malların iadesini, ayrıca Abdurrahman Paşa ve kethüdasının Bender'de hapsedilmesini emretmiştir. Ancak Abdurrahman Paşa, İsveç Kralı'nın azli yeterli görmesi ve ricada bulunması üzerine İstanbul'a gelmemek şartıyla serbest bırakılmıştır⁷⁸.

XII. Şarl, henüz Bender'e gelmeden III. Ahmed'in Kral'ın bir misafir gibi ağırlandığını ve bütün masraflarının karşılanmasını emreden fermamı üzerine Bender Kalesi yakınlarında bulunan Varniçe (Varnitza) köyünde İsveç Kralı ve maiyetinde bulunanlar için çadırlardan müteşekkil bir han-kampı yapmıştır. Bu alan zamanla her gün yeni bina ve çadırların da eklenmesiyle askerlerin talim yapmasına olanak sağlayacak küçük bir şehir haline gelmiştir.⁷⁹ Bu alana biraz da alayla "Karlopolis" (Şarl Şehri) adı verildiği ifade edilmektedir.⁸⁰

XII. Şarl Bender'e ilk geldiğinde maiyetinde binden az sayıda İsveçli asker bulunduğu ancak hesaba Kral'a refakat eden Kazak, Leh ve diğer kuvvetler katıldığında bu sayının 4 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁸¹ Sonbahar ve kış aylarında farklı yerlerdeki askerlerin de Bender'e gelmesiyle bu sayı 7-8 bine ulaşmıştır.⁸² Diğer bir kaynakta ise yaklaşık on dört bin askerin bu kampa, Hetman Kazaklarından ve Zaparog Kazaklarından iki bin süvari ile beş bin piyadenin ayrı bir kampa yerleştirildiği bilgisine yer verilmektedir.⁸³

Osmanlı Devleti, XII. Şarl ve maiyetindekilere günlük 414,5 kuruş tahsis etmiş,⁸⁴ her türlü barınma, güvenlik ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılamıştır.⁸⁵ Ancak kamptaki asker sayısının sürekli artmasıyla günlük iaa yetmemeye başlamış, Kral ihtiyaçları bizzat karşılamak durumunda kalmıştır. Başta Mazepa ve varisi Wojnarowski'nin borç verdiği altınlar imdadına yetişse de Kral'ın daha

⁷⁸ Ahmet Refik, 2015, s. 71-73.

⁷⁹ Ahmet Refik, 2015, s. 91.

⁸⁰ Kurat, 1943b, s. 181; Zinkeisen, 2011, s. 272.

⁸¹ Kurat, 1943b, s. 95.

⁸² Zinkeisen, 2011, s. 276.

⁸³ Sereda, 2015, s. 81.

⁸⁴ Ahmet Refik, 2015, s. 83.

⁸⁵ XII. Şarl'ın ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sevinç, 2014, s. 139-159.

sonra tüccarlar, bankalar ve tefecilerden yüksek faizlerle borç alması, borçlarını ödeme noktasında zor duruma düşmesine yol açacaktır.⁸⁶

4. XII. ŞARL'IN OSMANLI DEVLETİ'NDE İKAMETİ

4.1. XII. Şarl'ın Osmanlı Topraklarındaki Faaliyetleri

XII. Şarl, başta ilticasını kısa tutarak ilk fırsatta Lehistan'a gitme niyetindedir.⁸⁷ Ancak bu niyeti ayağındaki yarasının iyileşmemiş olması⁸⁸ ve gidiş yollarının bir kısmının Ruslar tarafından tutulmuş olması, diğer yolların ise tehlike arz etmesi nedeniyle gerçekleşmemiştir.⁸⁹ Ayrıca, XII. Şarl, Osmanlı Devleti'ne ilticası aşamasında Levenhaupt'un kumandasındaki 14.000 kişilik süvari kuvvetlerinin Kırım'a çekilmesini emretmiş, bu kuvvetler Kırım'a varamadan Prevloşna mevkiinde Ruslara esir düşmüşlerdir.⁹⁰ XII. Şarl, III. Ahmed'e yazdığı mektupta sekiz gün sonra gideceğini beyan ederken de aslında bu kuvvetlere güvenmektedir. XII. Şarl'ı çaresiz duruma getiren bu gelişmeler sonrası Kral'ın, Rus tehdidinin Osmanlı kuvvetleri marifetiyle etkisiz hale getirilmesi politikasını takip etmek dışında başka bir seçeneği kalmamıştır. Kral bu siyasetini, İstanbul'da görevlendirdiği temsilcileri aracılığıyla yürütmektedir.

XII. Şarl, Osmanlı hükümetinin aralarında iletişimi sağlamak üzere elçi görevlendirmesini istemesi üzerine sefir olarak 15 Eylül 1709 tarihinde Neugebauer'i, daha mühim işlerde de gayri resmi olarak General Poniatowski'yi Ekim ayında İstanbul'a göndermiştir. Osmanlı hükümeti bu nazik hareketi ile toprağında mülteci olan Kral'a sanki tahtında oturuyormuş gibi muamelede bulunmuş ve Ruslara karşı Kral'ı korumuştur.⁹¹ Kral, daha sonra kendisini yeterince temsil etmediğini düşündüğü Neugebauer'in yerine Albay Funk'u

⁸⁶ Kurat, 1943b, s. 180-181.

⁸⁷ "... uhuvvet ve dostluk ile arz ve ilan olunur ki bundan akdem Ukrayna tarafından rufakayı kalile ile cenabı mülükanelerinin memalîkine duhul eyleyip gerek biz ve gerek adamlarımız istirahat eyleyip leh memleketine askerlerimiz gitmek üzere halya Bender kurbünde sekiz gün kadar tevakkuf eylediğimiz..." (Ahmet Refik, 2015, 75)

⁸⁸ Ayağının kangren olması ve kesilmesi ihtimali ortaya çıkınca Kral, ısrarla karşı çıktığı ameliyata niza göstermiş, ameliyat sonrası ancak Ağustos ayı ortalarında yeniden yürüyebilmiştir. (Zinkeisen, 2011, s. 273)

⁸⁹ Kurat, 1943b, s. 93-94.

⁹⁰ Kurat, 2014, s. 278.

⁹¹ Uzunçarşılı, 2011, s. 66-67.

getirecektir.⁹² Poniatowski, saraya rahatça girip çıkabilen bir kadın aracılığında özellikle padişahın validesi Gülnûş Sultan ile iyi ilişkiler kurmuş ve XII. Şarl'ın kahramanlıklarını hikâye ederek orada bulunanların dikkatini celbetmiştir.⁹³ Bu dönemde Osmanlı sarayı, Rusya ile savaşmayı savunanlar ile barışı sürdürmeye çalışanlar arasında bir mücadeleye sahne olmaktadır. Kırım Hanı taraftarları ile sadrazama muhalif olanlar Kral'ı desteklerken, İngiliz ve Rus elçileri devam eden Osmanlı-Rus barışını sürdürmek için girişimlerde bulunmaktadır.⁹⁴

XII. Şarl, Osmanlı'ya sığındığı ilk günden itibaren Osmanlı'nın Rusya'ya savaş açması çabasında ise de Osmanlı Devleti o dönemde sulhu muhafaza etmeye çalışmaktadır. Bu çabanın, İsveç Kralı'na olduğu kadar Osmanlı menfaatine bakan tarafları da vardır. Zira Şarl'a göre Lehistan, Ukrayna ve Baltık eyaletlerini yükselen Rus tehdidine karşı korumak ve Rusları kontrol altında tutmak ancak İsveç, Lehistan ve Osmanlı'dan oluşan bir ittifak ile mümkündür.⁹⁵ Rusların, Osmanlı sınırına kale inşa ederek tahkimat yapması, ayrıca Eflak ve Boğdanlılar ile Sırp ve Karadağ gibi Ortodoks tebaayı isyana teşvik etmesi Rus tehdidini açıkça ortaya koymakta idi.⁹⁶ Osmanlı Devleti bu durumdan haberdar olsa da, III. Ahmed'in savaşa mesafeli tutumu, Poltava Savaşı'nda Kırım Hanı'nın XII. Şarl'a yardım etmesine de engel olmuştur.⁹⁷

XII. Şarl her türlü ihtiyacı karşılanmasına ve koruması sağlanmasına rağmen boş durmamış, memleketine dönmek arzusuyla Yusuf Paşa'nın ikazlarına rağmen⁹⁸ Lehistan sınırını gözetlemek için bin civarında asker göndermiştir. Rusların bu girişimi farkederek Osmanlı sınırları içerisinde yer alan Çernoviç'e saldırması, Bâb-ı Âli'de büyük yankı uyandırmıştır.⁹⁹ Bu sıralarda Rus Çarı,

⁹² Zinkeisen, 2011, s. 278.

⁹³ Voltaire, Valide Sultan'ın bazı zamanlar oğlu III. Ahmed'e "*Cânım, arslanıma ne zaman yardım edeceksin ki, şu Çar'ı parçalasın?*" diyerek serzenişlerde bulunduğunu ifade etmektedir. (Voltaire (1939). İsveç Kralı XII. Şarl'ın Tarihi, Çev: Nahid SIRRI, Hilmi Kitabevi, Ankara, s. 185). Benzer ifade için bakınız: (Ahmet Refik, 2015, s. 90-91) Zinkeisen ise Voltaire'nin bu tür anlatımlarına Hammer'in de yer verdiğini ancak bunların bir uydurmadan ibaret olduğunu iddia etmektedir. (Zinkeisen, 2011, s. 274)

⁹⁴ Stanford J. SHAW (2008), **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev: Mehmet Harmancı, Cilt 1, E Yayınları, İstanbul, s. 282.

⁹⁵ Kurat, 2014, s. 279.

⁹⁶ Uzunçarşılı, 2011, s. 67.

⁹⁷ Uzunçarşılı, 2011, s. 70.

⁹⁸ "Sizin halkımız rahat durmazlar; düşmanımızı görüp intikam almak isterler; halbuki bizim onlarla sulhümüz vardır; bundan dolayı bizim topraklarımızda sizin askerlerinizin onlarla çarpışmaları doğru olmaz ve bizce askerinizin o tarafta bulunması sebebiyle muhafazası müşkildür; askerinizi yamımızdan ayırmayız." (Tarih-i Raşid ve Zeyli, 2013, s. 823)

⁹⁹ Ahmet Refik, 2015, s. 88; Uzunçarşılı, 2011, s. 66.

bir taraftan da sefiri Tolstoy aracılığıyla İsveç Kralı'nın Osmanlı topraklarında uzun süre kalmasına müsaade edilmemesini ve XII. Şarl'ın Osmanlı topraklarına geçişi sırasında yanında bulunan İvan Mazepa'nın iadesini talep etmektedir.¹⁰⁰ Rusların Babadağı muhafızı Yusuf Paşa'ya müracaatı üzerine Yusuf Paşa: “*Siz hududumuzdan otuz altı sâat içerilere kadar taarruz ettiniz. Misafirimizi memleketimiz dâhilinde basmaya cür'et ettiniz. Daha biz bu tecavüzünüzden dola- yı da'vâya kıyâm etmeden siz kabâhatinizi basdırmak için bir de fazla olarak İsveç Kralı'nı istersiniz. Maâ-maflı şâyed muharebeye tasaddi edecek olursanız sulhu kendiniz ihlâl etmiş olacaksınız. Mazepa vâkı'â Çar'a tâbi' imiş. Fakat bize İsveç Kralı'nın ma- iyyetinde geldiği için biz onu İsveçli add ederiz. İsveç Kralı memleketimizden çıkdıktan sonra Mazepa'ya istediğini yapabilirsiniz.*” demiştir.¹⁰¹

Padişah değişimlerinde gelenek olduğu üzere Rus Çarı'nın Osmanlılardan diğer bir talebi ise 1700 tarihli anlaşmanın yenilenmesidir. Çar'ın, Kral'ın Osmanlı sınırlarından dışarı çıkarılması ve Mazepa'nın iadesi talebi kabul görmemiş ancak yenilenen anlaşmaya İsveç Kralı ile ilgili bir madde eklenmiştir. Bu maddeye göre İsveç Kralı, sayısı beş yüzü geçmeyen Osmanlı kuvvetleri ile birlikte Lehistan'a kadar gelecek, sınır geçildikten sonra Rus kuvvetleri eşliğinde İsveç'e kadar götürülecekti. XII. Şarl'a yönelik Çar tarafından hiçbir teşebbüste bulunulmayacağı Rus sefiri Tolstoy aracılığıyla garanti edilmişti.¹⁰² Ancak Kral, geri dönmek için 30 bin sipahi ve 20 bin yeniçeri talep etmekte ise de bu talebin karşılanması, Rusya ve Lehistan ile kurulan barışı tehlikeye atma ihtimali karşısında mümkün değildi.¹⁰³

Padişah, akdedilen anlaşma doğrultusunda Kral'a harcırah ve hediyeler göndererek ülkesine geri dönebileceğini bildirmiş ancak Bender'de kalmaya devam eden İsveç Kralı bu anlaşmanın Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın etkisiyle imzalandığını düşündüğü için aralarına husumet girmiştir.¹⁰⁴ Çünkü Kral'ın nezdinde, Rusların Osmanlı ile akdettikleri sulha aykırı hareketleri ortada iken Rus elçisinin sözleri ve Çar'ın güvencesiyle yola çıkmak, Ruslara teslim olmayı peşinen kabul etmek anlamına geliyordu.¹⁰⁵ Bu kanaatinden ötürü XII. Şarl,

¹⁰⁰ Ahmet Refik, 2015, s. 89.

¹⁰¹ Tarih-i Râşid, 2013, s. 827-828, Ahmet Refik, 2015, s. 90.

¹⁰² Uzunçarşılı, 2011, s. 69.

¹⁰³ Zinkeisen, 2011, s. 278.

¹⁰⁴ Ahmet Refik, 2015, s. 92.

¹⁰⁵ Kurat, 1943b, s. 167.

padişahın hediyeleri ile birlikte gelen hediyelerden sadrazamın gönderdiklerini kabul etmemiş, sadrazamın Rus dostu siyasetini ileri sürerek düşmanından gelen hediyeleri kabul etmeyeceğini beyan etmiştir.¹⁰⁶

Poniatowski, sulh antlaşmasına Kral ile ilgili madde eklenmesi için Sadrazamın Tolstoy'dan aldığı rüşvet karşılığında anlaştığını iddia eden bir mektubu Cuma namazı çıkışı Padişah'a elden teslim etmesi üzerine, zaten durumdan şüphe etmekte olan III. Ahmed, Çorlulu Ali Paşa'yı azlederek yerine Numan Paşa'yı getirmiştir.¹⁰⁷ Köprülüzade Damad Numan Paşa 2 ay 2 gün görevde kalmış, XII. Şarl'ın ülkesine gitmesi için girişimlerde bulunmuşsa da, görev süresi çok kısa sürdüğü için buna muvaffak olamamıştır.¹⁰⁸

4.2. Prut Seferi

Köprülüzade Damad Numan Paşa'nın azledilmesinden sonra Baltacı Mehmed Paşa 15 Ağustos 1710'da ilk görevinden 4 yıl sonra tekrar sadrazam olmuştur.¹⁰⁹ Kırım Hanı'nın padişahı ikna etmesi ve Paşmakçızâde Ali Efendi'nin fetvasıyla; Rusların Aksu üzerinden sınıra yönelik tecavüzleri, Çernoviç Baskını ve nihayet Kamenice Kalesi'nin işgali gibi sebeplerin etkisiyle Deli Petro'ya karşı savaş ilan edilmiş,¹¹⁰ gelenek olduğu üzere Rus elçisi ve maiyetindekiler Yedikule'de hapsedilmiştir.¹¹¹ III. Ahmed'in izlediği sulh siyasetini terk etmesinde, Osmanlı devlet adamlarının çoğunluğunun Karlofça ile verilen yerlerin geri alınması siyasetini gütmeleri de etkili olmuştur.¹¹²

Osmanlı'nın Ruslara savaş açmasıyla Poltava'nın intikamını alınabilmesi için XII. Şarl'ın uzun süredir beklediği imkân doğmuş oldu. XII. Şarl, Baltacı Mehmed Paşa'nın daveti üzerine başta Osmanlı ordugâhında bulunmayı gerekli görse de danışmanlarının, sadrazamın komutasında bir gönüllü konumunda bulunmasının doğru olmayacağı ve seferin idaresinde etkisi bulunmayacağı şeklindeki yönlendirmesi üzerine bundan vazgeçmiştir.¹¹³ Ancak XII. Şarl'ın

¹⁰⁶ Voltaire, 1939, s. 192; Kurat, 1943b, s. 170.

¹⁰⁷ Uzunçarşılı, 2011, s. 70; Zinkeisen, 2011, s. 279.

¹⁰⁸ Ahmet Refik, 2015, s. 93.

¹⁰⁹ Öztuna, Yılmaz (1998), "Osmanlı Devleti Tarihi", C. 1, Kültür Bakanlığı, Ankara, s. 428.

¹¹⁰ Ahmet Refik, 2015, s. 94.

¹¹¹ Kurat, 1943b, s. 306.

¹¹² Öztuna, 1994, s. 463.

¹¹³ Zinkeisen, 2011, s. 295; Kurat, 1943b, s. 405.

ordugâhta yer almayışının gerekçesini oluşturan bu “izzet-i nefis” meselesinin, savaşın sonuçları dikkate alındığında çok büyük hata olduğu anlaşılacaktır.¹¹⁴

Deli Petro, ordusunu toparlayamadığı için 140.000 kişilik Osmanlı Devleti ordusunun karşısına 60.000 askerle çıkabilmiştir.¹¹⁵ Savaş esnasında Osmanlı ordusunun Kırım Hanı'nın kuvvetleri ile birlikte yaptığı manevralar neticesinde Deli Petro'nun bütün planları alt üst olmuştu. Tamamen etrafı çevrilen Rus ordusu bir tarafı bataklık, diğer tarafı ise Osmanlı Kuvvetleri tarafından kuşatılmış bir şekilde üç kilometrelik bir alanda sıkışıp kalmıştır.¹¹⁶ Rus ordusunun erzak tedariki engellenmiş ve etrafı çevrilen kırk bin kişi dolaylarında olan Rus kuvveti savunmaya geçmek durumunda kalmıştır.¹¹⁷ Prut Savaşı'nda, Eflak ve Boğdan beylerinden destek sözü alan Rus çarı Deli Petro, Osmanlı topraklarındaki Hristiyanların ayaklanacağını beklemiş ancak bu ayaklanma da gerçekleşmemiştir.¹¹⁸ Kuşatma esnasında Osmanlı ordusunda İsveç Kralı adına hazır bulunan İsveç Generali Şepar ile İsveç elçisi General Poniatowski tecrübelerine istinaden Rus askerlerine cepheden taarruz edilmemesini, yiyecekleri tükeninceye kadar kuşatma altında tutularak zorunlu olarak teslim olmalarının sağlanmasını önermişse de, Sadrazamın cepheden taarruz edilmesi kararı şiddetli Rus mukavemeti ile karşılaşmış ve yedi bin şehid verilmiştir.¹¹⁹ Daha sonra fazla zayıf verilmesinin de etkisiyle taarruz yerine topçu ateşiyle devam edilmiştir. Rus kuvvetleri mukavemet gösterecekler de gıdasızlık yüzünden çaresiz duruma düşmüşlerdir. Buhranlar geçirmeye başlayan Deli Petro: “*İşte şimdi Şar'ın Poltava'da uğradığı felâketden daha büyük bir hezimete dûcâr oldum!*” diyecektir.¹²⁰ Tarihin en büyük bunalımlarından biri olan bu kuşatma sonucu, Deli Petro ve ordusu Osmanlıların merhametine muhtaç kalmış, bir taraftan Osmanlı topçusunun ateşiyle ağır kayıplar verirken bir taraftan da yaşadığı yiyecek ve malzeme sıkıntısıyla koşulsuz teslim olabilir ve her türlü ödünü verebilir hale gelmiştir.¹²¹

¹¹⁴ Kurat, 1943b, s. 406.

¹¹⁵ Öztuna, 1994, s. 463.

¹¹⁶ Afyoncu, 2010, s. 386.

¹¹⁷ Uzunçarşılı, 2011, s. 81.

¹¹⁸ Afyoncu, 2010, s. 385.

¹¹⁹ Uzunçarşılı, 2011, s. 81.

¹²⁰ Ahmet Refik, 2015, s. 95; Afyoncu, 2010, s. 387; Zinkeisen, 2011, s. 296.

¹²¹ Shaw, 2008, s. 283.

Rus çarîçesi Katerina'nın girişimleriyle sulh teklifi yapılması kararı alınmış,¹²² Baltacı Mehmet Paşa'ya gönderilen mektupta Osmanlı'nın tüm taleplerinin yerine getirileceği belirtilerek ateşkes yapılması teklif edilmiştir. Bu girişimlerden dahi umutsuz olan Deli Petro, esir alınacağı ya da öldürüleceği korkusuyla ülkesine gönderdiği mektupta; *“Benim bütün askerlerimle askerî bir hata işlemeden aldığım uydurma haberler üzerine bizim kuvvetlerden birkaç kat üstün Osmanlı ordusu tarafından ihata olundum; yiyecek yolları tamamen Türklerin ellerinde olup Cenab-ı Hakkın lütfu olmazsa mağlup ve esir edileceğime şüphe etmiyorum; şeyyet esir düşersen beni kendinize Çar tanımayınız ve bir şey emredersem yapmayınız; eğer kurtulup yanınıza gelirim o vakit emirlerimi icra ediniz; katlolunursam münasip birini hükümdar yapınız”* diye vasiyette bulunacaktır.¹²³

Sulh teklifi sonrası yapılan istişarelerde Kırım Hanı Devlet Giray'ın bir daha ele geçmeyecek bu fırsatın kaçırılmaması görüşüne rağmen Baltacı Mehmet Paşa sulh antlaşması yapma yönünde karar almıştır.¹²⁴ General Poniatowski'nin Çar'ın esir alınarak İstanbul'a gönderilmesi, Rus ordusunun silahlarının tamamını teslim etmesi ve hatta yeniçerileri yeniden savaşa çağırma yönündeki

¹²² Prut yenilgisinde rolü olduğu düşünülen Çarîçe Katerina'nın Baltacı ile hiç yüz yüze gelmediği bu bilginin Türk ve Rus tarihçilerinin eserlerinde bile yer almayan uydurma bir bilgi olduğu belirtilmektedir. Katerina'nın bu süreçteki rolü baş antlaşmasının imzalanması için toplanan hediyelerin hazır edilmesiyle sınırlı olmuştur. (Afyoncu, 2010, s. 390-391; Öztuna, 1994, s. 465)

¹²³ Uzunçarşılı, 2011, s. 82; Zinkeisen, 2011, s. 297.

¹²⁴ Prut'ta Osmanlıların tarihi bir fırsatı kaçırmayı kaçırmadığı ile ilgili olarak Afyoncu, Prut seferi sırasında Rusların diplomatik görüşmelerde Rusların ustaca hareket ettiğini, Baltacı Mehmed Paşa yerine daha dirayetli birisi olsaydı antlaşmanın daha farklı olacağı, ancak Viyana sendromu atlatılmadığı için barış teklifi kabul edilmeyip saldırılması ve yenilgi alınması halinde birkaç devlete karşı savaşılacağından korkulmasının barış hükümlerinin kabulünde etkili olduğu yorumunda bulunmaktadır. (Afyoncu, 2010, s. 388) Kunt da benzer şekilde Baltacı Mehmed Paşa'nın tereddüt göstermesinde olası bir çatışmanın kötü bir sonuca varabileceği endişesinin etkili olduğu, Osmanlı Devleti'nin sefere çıkma zorunluluğu ortaya çıktığında Avusturya'ya seferin amacının Osmanlı sınırlarının güvenliğini ve egemenliğini korumak olduğu yönünde güvence verildiği, Prut başarısının Karlofça'nın ortaya çıkardığı ezikliğin ve sinikliğin bir uzantısı olarak görülmesi gerektiği kanaatinde. (Metin Kunt (1990), **Türkiye Tarihi 3 - Osmanlı Devleti 1600-1908**, Yayın Yönetmeni: Sina AKŞİN, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 50); Öztuna, Prut Savaşında Baltacı Mehmed Paşa'nın suçunun Ömer Efendi ile Osman Ağa'ya kapılması ve basit tavizlerle Deli Petro ile ordusunu salıvermesi olduğunu belirtmektedir. (Öztuna, 1994, s. 465) Uzunçarşılı yaptığı değerlendirmede ise savaş esnasında İsveç generalinin Rusların açıklıktan teslim olmalarını bekleme yönündeki tavsiyesine rağmen Baltacı Mehmet Paşa'nın hatalı olarak verdiği ilk hücum emri sonucu oluşan ağır zayıflık, Çar'ı teslim almak için yapılacak diğer hücumun başarısızlığa uğraması noktasında çekince oluşturmuş olabileceğini ve istişarede ağırlıklı olarak sulh görüşünün ağırlık basmasının Sadrazam'da da sulh yönünde kanaat oluşturmuş olabileceğini belirtmiş, ancak sulh işlerini gevşek tutması ve Çar ordusunun silahlarını dahi almaması nedeniyle Baltacı Mehmet Paşa'nın ihmalkâr davrandığını vurgulamıştır. (Uzunçarşılı, 2011, s. 89-91) Sonuç itibarıyla Prut Savaşı, Ruslar için büyük bir askerî hezimet olmakla birlikte, aynı zamanda diplomatik bir zafer niteliği taşımaktadır. (Kurat, 2014, s. 280).

girişimleri ise sonuçsuz kalmıştır.¹²⁵ Karlofça ve 1700 İstanbul sulhu müzakerelerinin aylarca sürmesine karşılık, Prut müzakereleri 10-12 saat içinde sonuçlandırılmıştır.¹²⁶

General Poniatowski'nin haber vermesi üzerine İsveç Kralı barış anlaşmasından bir gün sonra Türk ordugâhına geldiğinde, Baltacı Mehmet Paşa'ya "*Çar'ı yakalayıp İstanbul'a sevk edemez mi idin?*" diye sormuş ve barış antlaşmasından dolayı Sadrazamı sert biçimde eleştirmiştir.¹²⁷ XII. Şarl, Baltacı Mehmet Paşa'ya kendisine birkaç bin yeniçeri ile bir miktar top verilmesi halinde Çar'ı birkaç saat içinde esir edebileceği teklifinde bulunmuşsa da, sulhun akdedilmiş olması nedeniyle teklifi kabul görmemiştir.¹²⁸ Osmanlı ricali nezdinde aslanan Devlet-i Aliyyenin menfaatleriydi ve bu anlaşma ile savaşa çıkılmasında güdülen amaçlara ulaşılmıştı. Osmanlı Devleti'nin, İsveç'in menfaatine yönelik olarak ise İsveç Kralı'nın güven içerisinde ülkesine dönmelerinden başka bir sorumluluğu bulunmuyordu.¹²⁹

Prut Antlaşması'na; Azak Kalesinin teslim edilmesi, barış anlaşması esnasında yapılan kalelerin yıkılması, Lehistan'a ve Kazaklar'a müdahale edilmemesi, esirlerin iadesi ve vergi verilmesi gibi maddelerin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin misafiri olan İsveç Kralı'nın ülkesine dönmelerine müdahale edilmemesine yönelik madde de konulmuştur. Bu maddenin gerekli güvenceyi sağlamadığını düşünen Padişah, İsveç Kralı'nı büyük bir tehlike içerisinde ülkesine göndermek istemesinden dolayı Sadrazamı tekdir edecektir.¹³⁰

Anlaşmanın akdedilmesinden sonra hayal kırıklığına uğrayan XII. Şarl, bir taraftan ülkesine dönme yönündeki iradesini ortaya koyarken bir yandan da Baltacı'nın azli için girişimlerde bulunmaya başlayacaktır. Baltacı da bu durumu öngördüğü için Kral'ı ülkesine geri gönderme çabasına girişmiştir. Bu sayede hem Bâbiâli'yi ağır bir yükten kurtaracak hem de Çar'ın sulh şartlarını yerine getirmesini garanti altına almış olacaktır.¹³¹ Zaten Çar da barış maddelerinin uygulanmasını, anlaşmada olmamasına rağmen XII. Şarl'ın gönderilmesi

¹²⁵ Zinkeisen, 2011, s. 298.

¹²⁶ Kurat, 1943b, s. 454.

¹²⁷ Voltaire, 1939, s. 222-223; Uzunçarşılı, 2011, s. 86; Zinkeisen, 2011, s. 299.

¹²⁸ Kurat, 1943b, s. 465.

¹²⁹ Kurat, 1943b, s. 471.

¹³⁰ Uzunçarşılı, 2011, s. 84-85.

¹³¹ Kurat, 1943, s. 479.

şartına bağlamıştı.¹³² Ancak XII. Şarl'ın gitmek için sürekli farklı talepleri ileri sürmesi,¹³³ Rusların anlaşmayı uygulamak için XII. Şarl'ın gitmesini beklemesi, III. Ahmed'in de biran evvel ordunun İstanbul'a getirilmesi emri karşısında Baltacı Mehmed Paşa çaresiz kalmıştır.¹³⁴

XII. Şarl, ilk önce Türkçe öğrenmek üzere İstanbul'a gönderdiği Gustav de Celsing aracılığıyla 25 Eylül 1711'de Baltacı Mehmet Paşa'nın sadakatsizliğinden şikâyet eden Türkçe yazdırdığı bir mektubu, III. Ahmed'e ulaştırmayı başaracaktır.¹³⁵ Bununla yetinmeyen Kral, bu defa padişaha hitaben yazdığı diğer bir mektubu, Türkçe tercümanı Savary aracılığıyla 30 Ekim günü Cuma namazına gitmekte olan padişaha ulaştırmıştır. Mektuplar etki uyandırmış olacak ki, III. Ahmed, tebdili kıyafet içinde Savary ile görüşmüş, yaşananları bir de onun ağzından dinlemek istemiştir.¹³⁶ Ayrıca Padişah, Kırım Hanı Devlet Giray'ı İstanbul'a çağırarak kendisinden malumat almıştır. III. Ahmed'in Prut'ta büyük bir fırsatın kaçırıldığını öğrenmesi ve sadrazam ile birlikte diğer devlet adamlarının rüşvet aldıkları rivayetlerinin yayılması üzerine, Baltacı Mehmed Paşa 20 Kasım 1711'de azledilerek Midilli'ye sürülmüştür.¹³⁷ Ruslardan rüşvet aldıkları iddia edilen ve anlaşmanın imzalanmasında önemli etkilerinin bulunduğu düşünülen Osman Ağa ile Ömer Efendi ise idam edilmiştir.¹³⁸

Rusya'nın Prut barışının gereklerini yerine getirmemesi nedeniyle Ruslara karşı yeniden sefer hazırlıklarına başlanmıştır. Savaş kararının kolaylıkla alınmasında Prut'ta kaçırılan fırsatın unutulmaması ve Prut Savaşı'nda Osmanlıların Rusları her zaman yenebileceği kanaatinin oluşması etkili olmuş, III. Ahmed bizzat Edirne'ye hareket ederek orduyu yönetme yönünde irade göstermiştir.¹³⁹ III. Ahmed, Rusya'ya ikinci kez savaş ilan edip Edirne'ye gelmekle

¹³² Kurat, 1943, s. 528.

¹³³ Baltacı Mehmed Paşa'nın topladığı ordu divanında ordu kadısının XII. Şarl'ın durumu ile ilgili olarak: "Bir kâfir gelüp misafir olsa, bir sene tamamına değin kendüsüne ikram oluna; eğer memleketine gitmeyüp, İslâm toprağında kalduğı surette, kendüsüne İslâm arzoluna; eğer kabul etmezse haraç teklif oluna!" şeklinde görüş beyan ettiği nakledilmektedir. (Kurat, 1943b, s. 534)

¹³⁴ Kurat, 1943b, s. 533.

¹³⁵ Kemal Beydilli (2001), "İsveç (Tarih, Osmanlı-İsveç Münasebetleri)", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 23, s. 411.

¹³⁶ Kurat, 1943b, s. 541.

¹³⁷ Kaptan-ı Derya Baltacı Mehmed Paşa, ilk defa 25 Aralık 1704'te göreve getirilmiş, 1 yıl, 4 ay, 14 gün görevde kalmış, padişahla salahiyyet münakaşasına girdiği için azledilmiş, yerine Çorlulu Ali Paşa getirilmiştir. (Öztuna, 1994, s. 461)

¹³⁸ Afyoncu, 2010, s. 389.

¹³⁹ Mufassal Osmanlı Tarihi, 1962, s. 2408.

yeniden savaşa başlar gibi görünerek Çar'ı korkutmayı hedeflemişti. Bu sayede, Rusların Lehistan'dan çıkması ve XII. Şarl'ın ülkesine dönmesi imkânı ortaya çıkacaktı.¹⁴⁰

Rusların Osmanlı Devleti'nin savaş konusundaki kararının ciddiyetini anlaması üzerine Yedikule'de tevkif edilmiş durumda bulunan iki Rus elçisi, İngiltere ve Felemenk elçilerinin aracılığıyla Bab-ı Ali'ye müracaat etmişler, bunun üzerine elçiler Edirne'ye götürülerek Osmanlı devlet ricali ile görüştürülmüşlerdir. Moskova'ya mektup yazan elçiler durumun ciddiyetini bildirince Rusların Azak Kalesini teslim edip Kamenka ve Taygan kalelerini yıkması üzerine Ruslarla 20 sene süreli ve 7 maddeden oluşan bir anlaşma yapılarak savaştan vazgeçilmiştir.¹⁴¹

24 Haziran 1713 tarihli Edirne Anlaşması ile Azak kalesi Ruslardan geri alınmış ve Karadeniz 60 yıl daha Türk gölü olarak kalmaya devam etmiştir. Akdedilen bu anlaşma, XII. Şarl'ın Osmanlı'yı Rusya'ya karşı savaştırma ümidinin kalmamasında ve ülkesine geri dönmesinde etkili olmuştur.¹⁴² Hem Prut Savaşı sonrasında imzalanan anlaşmada, hem de Edirne Anlaşmasında İsveç Kralının ülkesine serbestçe dönmesine engel olunmaması maddesi yer almıştır.

4.3. XII. Şarl'ı Ülkesine Gönderme Girişimleri

XII. Şarl'ın Osmanlı topraklarında uzun süren ikameti, devletin en önemli konularından biri haline gelmiş, yabancı ülke temsilcileri de İsveç Kralı'nın Osmanlı topraklarında oturmakta ısrar etmesinden rahatsızlık duyduklarını beyan etmişlerdir. Divan ve III. Ahmed İsveç kralının ülkesine dönmesi için birkaç nazik teşebbüste bulunmuşsa da, XII. Şarl'ın bu teklifi reddetmesi üzerine zora başvurma misafirperverliğe uygun görülmediğinden böyle bir teşebbüse girişilmemiştir.¹⁴³ Daha önce de değinildiği üzere Prut Barışında, hem XII. Şarl ülkesine dönme yönündeki iradesini açıkça ortaya koymuş, hem de Baltacı Mehmet Paşa anlaşmanın uygulanabilmesini teminen bu yönde faaliyete başlamıştı. XII. Şarl, gitmeyi kabul etmekle birlikte Leh ve Rus tehdidine karşılık en az 40 bin Türk ve bir o kadar da Tatar askerinin emrine

¹⁴⁰ Kurat, 1943b, s. 608.

¹⁴¹ Mufassal Osmanlı Tarihi, 1962, s. 2408.

¹⁴² Öztuna, 1998, s. 429.

¹⁴³ Öztuna, 1994, s. 467.

verilmesini istiyordu.¹⁴⁴ XII. Şarl'ın bir diğer talebi ise yüksek faizlerle aldığı borçları ödeyebilmesi için kendisine 1200 kese akçe borç verilmesiydi. Zira Bender'den “*müflis bir tüccar*” gibi çıkıp gitmek istemiyordu.¹⁴⁵

XII. Şarl'ın Osmanlı topraklarında ikamet etmesinin Rusya ile sorunlara yol açması ve İstanbul'daki bazı sefirlerin Kral aleyhine teşebbüsleri, savaşa mesafeli olan III. Ahmed'in dikkatini çekmiştir.¹⁴⁶ III. Ahmed de bu arada Tatarların buldukları yerlerden hareket etmemesi için Kırım Hanı'na ve XII. Şarl'ın Bender'den çıkarılması için de Rumeli Valisi Vezîr Hasan Paşa'ya emirler göndermiştir.¹⁴⁷ XII. Şarl'ın çeşitli bahanelerle Osmanlı'da kalmakta direnmesi üzerine önce ricalinin İstanbul'a gelmesi yasaklanmış, ardından yevmiyesinde kesintiye gidilmiştir.¹⁴⁸ Daha önce 414,5 kuruş olan yevmiyesi 50 kuruşa düşürülmüştür.¹⁴⁹ Bu durum Kral'ı iyice borç içinde yaşamaya mecbur bıraksa da daha sonra Valide Sultan ve saray ricalinin girişimleriyle yevmiyesi tekrar bağlanmış.¹⁵⁰

III. Ahmed Rusya ile sulhun devamını teminen, Bender Muhafızı İsmail Paşa'ya emir göndererek, Kral'ın ülkesine kesin olarak nakledilmesi emrini vermiştir.¹⁵¹ Bu emrin yanında Leh sefiriyle görüşüldüğü, Kral'ın buradan askerleriyle birlikte geçmesine müsaade edildiği bilgisi de, İsmail Paşa ile birlikte Kırım Hanı ve İsveç Kralı ile paylaşılmıştır.¹⁵² Şarl ise borçlarının çokluğu, kış şartlarının zorluğu ve özellikle Lehistan içinden geçmesi durumunda düşmanlarının eline düşeceği çekincesiyle bulunduğu yerden çıkmak istememektedir.¹⁵³ Devlet ricali bu bahaneleri gidermek için Şarl'a önce iki yüz kese akçe gönderilmiştir. Bunların yüz kesesi borçları yüz kesesi de harcırah içindir. XII. Şarl'ın daha evvel ödünç aldığı sekiz yüz kese akçe daha bulunmaktadır. Kral'a verilen tutar borçları karşılamamış, senet düzenlenerek borcun bir sene içerisinde ödenmesi önerisi ise alacaklarını hemen tahsil etmek isteyen yeniçeriler tarafından kabul görmemiştir. Bu defa Kral'a dokuz yüz kese akçe

¹⁴⁴ Kurat, 1943b, s. 517.

¹⁴⁵ Kurat, 1943b, s. 526.

¹⁴⁶ Ahmet Refik, 2015, s. 98-99.

¹⁴⁷ Ahmet Refik, 2015, s. 102-103.

¹⁴⁸ Ahmet Refik, 2015, s. 105.

¹⁴⁹ Kurat, 1943b, s. 537.

¹⁵⁰ Ahmet Refik, 2015, s. 112.

¹⁵¹ Ahmet Refik, 2015, s. 114.

¹⁵² Ahmet Refik, 2015, s. 120.

¹⁵³ Ahmet Refik, 2015, s. 122.

daha gönderilmiştir. Daha sonra borçları için dağıtılması emrolunan yüz kese akçeden ayrı olarak senet ile bin kese akçe daha teslim edilmiştir. Şarl'ın toplam borcu bin dokuz yüz kese akçeye ulaşmıştır.¹⁵⁴

Bu süreç içerisinde ülkesine gitmeme yönündeki direncinde ısrar eden Kral, Kırım Hanının mektubuna verdiği cevapta, kendilerinin neden aniden yola çıkmaya zorlandıklarını anlayamadıklarını, gerekli hazırlıkları tamamlamadıklarını ve zamana ihtiyaç duyduklarını, güvenli bir biçimde ülkelerine gönderilmek yerine sanki kovuluyormuş izlenimi edindiklerini, şayet kendilerine zorla müdahale edilirse buna karşı koyacaklarını bildirmiştir.¹⁵⁵ Demirbaş Şarl'ın laf dinlemez tutumu ve üzerine bin kese akçe daha borç istemesi sabırları taşır-mış, Huzûr-u Hümayûn'da Kral'ın memleketine gitmesi meselesinin müzakere edilmesine karar verilmiştir. Sadrazam ile Şeyhu'l-İslam müzakerede kanaatlerini şu şekilde paylaşmıştır:¹⁵⁶ “*Kral-ı mesfûrun birkaç seneden beru diyarına gitmesi için teklîfâtına müsâ'ade olundukça kendüden ta'allül ve huşunet müşâhede olunub Devlet-i Aliyye'ye zahmet vermeden gayrı bir fikri olmadığı zâhirdir. Müsâfir ise müsâferet tamâm oldu. Gidecek ise bir ân mukaddem kalksun. Yok, düşmenden havf ederim derse işte asker hâzır ve âmâde duruyor. Yâhud fikri böyle meks-i medîd ikâmet ise memalik-i mahrûsede olan sâir Nasârâ gibi kabul-i zimmet ile Devlet-i Âliyye üzerinden def-i siklet eylesün. Ve illâ fermân-ı âliye itâ'at etmeyüb bu hâlâtın birin ihtiyâr etmezse ahz olunub bu tarafa getirilmesi iktizâ eder.*” Sonuç olarak Kral'ın Dimetoka'ya nakli emri verilmiş, İsveç temsilcisi Funk ve Poniatowski tutuklanmıştır.¹⁵⁷ Buna rağmen XII. Şarl'a büyük hükümdarlara mahsus protokol çerçevesinde davranılmış, karşılıklı yazışmalarda III. Ahmed, XII Şarl'a kendi eşiti gibi muamelede bulunmuştur.¹⁵⁸

4.4. Kalabalık Olayı

1712 Mayıs ayı itibariyle Bender'de 1.365 İsveçli, 4.000 kadar Lehli ve bir o kadar da Kazak bulunmaktadır.¹⁵⁹ Müdahalenin geleceğini iyiden iyiye

¹⁵⁴ Ahmet Refik, 2015, s. 128-129.

¹⁵⁵ Zinkeisen, 2011, s. 307.

¹⁵⁶ Tarih-i Raşid ve Zeyli, 2013, s. 874; Ahmet Refik, 2015, s. 140.

¹⁵⁷ Zinkeisen, 2011, s. 308.

¹⁵⁸ Öztuna, 1994, s. 467-468.

¹⁵⁹ Kurat, 1943b, s. 628.

hissetmeye başlayan ve Bâbiâli ile ilişkileri kesilen Kral,¹⁶⁰ yeterli savunma gereçlerine sahip olmamasına rağmen elde bulunan bütün malzemelerle barikatlar kurmaya başlamıştır. Ocak ayı başında harcırahı ve erzak teslimatları kesilmiş, erzak tedariki ancak rüşvetle elde edilen adamlar vasıtasıyla sağlanabilmiştir.¹⁶¹ Kral'ın Dimetoka'ya gitmek istememesi ile oluşan gerginlik üzerine, Bender'de bulunan askerler ve emir üzerine gelen Tatar Hanı'nın askerleri, Kral'ın askerleri ile çatışmaya başlamışlardır. Kurat çatışma başladıktan sonra yaşananları şu şekilde nakletmektedir:¹⁶²

“Yeniçeriler evvelâ dört kıta top getirerek, Kral'ın evine ateş açtılar; sonra İsveçlilerin siperleri üzerine yürüdüler. İsveçliler biraz mukavemet eder gibi olduktan sonra, Tatarların eline düşmektense, yeniçerilerin ellerine düşmeği tercih ederek, teslim oldular. Siperlerin müdafaasına iştirak etmek niyetiyle evinden çıkmış olan Kral, adamlarının teslim olduğunu görünce, yanındaki 25-30 askeriyle, tekrar eve girmek istemiş, fakat ayağı eşığe takılmış, düşmüştü; vücudunun yarısı içeride, yarısı dışarıda idi; Kral'ın arkasında bulunan askerlerinin de bir kısmı düşmüşlerdi. Yeniçeriler bu küçük grubu sıkıştırmaya başladılar; derken, yeniçerilerin birinin pistolinden atılan kurşunun, Kral'ın sol kulağını zedelediği anlaşılıyor; Kral'ın burnunun da hafifçe yaralandığı biliniyor; bu esnada, galiba Kral'ın bacağı da epeyce zedelenmiştir. XII. Karl, kendini çabucak bu gruptan kurtarmaya muvaffak olmuş, doğrulmuş, fakat sol koluna bir kılıç darbesi yemişti; bunun üzerine Kral kılıcına sarılmış ve kendini şiddetle müdafaaya başlamıştı. Bildirildiğine göre, Kral gayretle kılıcını sallayarak, içeriye girmiş olan veya girmek isteyen Türk askerlerini dışarıya atmıştı; XII. Karl bu münasebetle, kılıç kullanmaktaki maharetini ve pistol atışındaki isabetinin derecesini de göstermek fırsatı bulmuştu. Eve girenlerin dışarıya atılması üzerine, Kral kapıları kapattırılmış ve müdafaaya devam etmişti. Merdiven başındaki bu müsademe esnasında yeniçerilerin Kralı diri olarak yakalamak istedikleri muhakkaktı; bundan dolayıdır, ki ellerindeki bütün vasıtaları kullanmışlardır. Bazı rivayete göre, bu “çarpışma” esnasında Türklerden otuz kişi ölmüştü. Mamafih bu rakam mubalâğalı olsa gerektir.

¹⁶⁰ Şarl o dönemde artık içice tuhaf bir ruh haline bürünmüş, Bâbiâli'ye tepki göstermek amacıyla padişahın ve Kırım Hanı'nın kendisine hediye olarak gönderdiği yirmi atı vurdurtmuştur. (Voltaire, 1939, s. 245-246; Zinkeisen, 2011, s. 310)

¹⁶¹ Zinkeisen, 2011, s. 310.

¹⁶² Kurat, 1943b, s. 633-635.

Kral evine kapandıktan sonra, yeniçeriler evin damını ateşe verdiler; bu sırada artık ortalık çoktan kararmış ve gece yarısı yaklaşmak üzere idi; bütün odaları ateş sardıktan sonra, XII. Karl dışarıya çıkmak mecburiyetinde kaldı ve başka bir binaya saklanmak istedi; fakat yolda yeniçeriler tarafından durduruldu; Kral'a refakat eden uşakların: "Dikkat edin bu Kral'ın kendisidir!" diye bağrıışmaları üzerine, yeniçerilerin: "Zaten biz onu arıyoruz!" diye seslendikleri ve etrafını sardıkları; bunun üzerine XII. Karl'ın mukavemet etmeden teslim olduğu naklediliyor; yeniçeriler onu hemen İsmail Paşa'nın yanına getirdiler. İsmail Paşa'nın Kral'ı getiren yeniçerilere, vâdettiği veçhile, bin kuruş mükâfat verdiği bildirilmektedir. İsveç Kralı paşanın yanına getirilince, paşa onu bir ata bindirdi ve Bendere, kendi konağına getirerek, gayet güzel ve rahat bir odada misafir etti.

Bu suretle, "Kalabalık",¹⁶³ Kral'ın İsveç kampından kaldırılarak, Bender'e nakledilmesiyle neticelendi. 12 Şubat günü vukubulan bu "çarşışma" esnasında, Tatarlar başta olmak üzere, askerler İsveç kampındaki evleri ve barakaları tahrib ve yağma ettiler; bu münasebetle Kral'ın kalem odasındaki evrakından da bir kısmı imha edildi; bir kısım çamur ve toprak içinde darma dağınık oldu. O gün Tatarların ve yeniçerilerin eline düşen İsveç askerleri soyuldular, yarı çıplak bir vaziyette getirildiler; hatta bazıları'nın esir telakki edilerek, köleliğe bile satılmaya başlandıkları ve bazıları'nın zorla Müslüman edildikleri anlaşılıyor. Bütün bunlara rağmen "Kalabalık" haddi zatında büyük bir patırtıdan başka bir şey değildi; bu münasebetle ölenlerin adedi 15-20 kişiyi geçmese gerektir; böyle olmakla beraber bununla, yıllardan beri misafir edilen bir krala karşı cebir kullanılmış, "misafir" zorla yakalanarak, kaleye nakledilmişti. Bu hareket, askerî bakımdan, Bender'deki Türk kıtaları için elbette bir şeref teşkil etmiyordu."¹⁶⁴

¹⁶³ Bu kelime 1713 yılında 12. Şarl'ın Bender'den Dimetoka'ya nakli sırasında ortaya çıkan kaşıkılık için kullanılan "Kalabalık Olayı" veya diğer adla "Kalabaliken i Bender" olayından sonra İsveç dilinde kullanılmaya başlanmıştır. İsveç dilinde "kalabaliken", "gürültü, patırdı yapan, kavgaya eden bir insan kalabalığı" manasına gelmektedir. (Kurat, 1940, s. 4; Ayrıca bkz. Beydilli, 2001, s. 410)

¹⁶⁴ Fındıklı Mehmet Halife'nin Nusret-nâme isimli eserinde "Kalabalık" olayı şu şekilde değerlendirmektedir: "Bu hususta kat'î pek alçaklık ve Devleti-i Aliyyenin ırzına hâlel verir bir iş oldu; zira bu kiral aman diyerek geldi, padişaha kul olup kanadı altına sığındı; memleketine geçirilmediği takdirde ömrü oldukça himayet ve vesayet gerek idi; geleli dört seneden beri beslendi; taraf-ı pâdişahiden ihsan olunan melbusat ve mefrûsât, at, bisat ve mücevherattan gayn yevmiye beş yüz kuruş baha-i mekûlât ve meşrubatı verilip bu vakteğin harç ve masrafı beş bin kese akçeğe bâliğ olmuşken birden yere çalındı, yani bütün tahsisatı birden kesildi; mülûk-i Nasâra içinde ırzı paymal olup râğbet ve izzetten düştü." (Fındıklı Mehmet Halife'nin Nusret-nâme'sinden aktaran (Uzunçarşılı, 2011, s. 93-94)

12 Şubat 1713 tarihli Kalabalık olayı neticesinde XII. Şarl misafir iken artık esir durumuna düşmüştür. Bender'den Dimetoka'ya nakledilen Kral, 20 Nisan 1713'te Edirne'ye götürülmüştür. Bu olayla birlikte XII. Şarl'ın Osmanlı'da uyguladığı aktif siyaset sona ermiştir.¹⁶⁵ XII. Şarl başından beri bu yaşananlardan padişahın haberinin olmadığını düşünmektedir. Ancak sonuçları arzu edildiği şekilde gerçekleşmese de Kral'ın Bender'den Dimetoka'ya nakledilmesinin bizzat III. Ahmed'in tasvibi üzerine icra edildiğine ilişkin bir tereddüt bulunmamaktadır.¹⁶⁶

4.5. Kalabalık Olayı Sonrası XII. Şarl'ın Edirne ve Dimetoka'da İkameti

Kalabalık olayının İstanbul'da tepkiyle karşılanması üzerine Şeyhu'l-İslâm, Sadrazam, Kırım Hanı ve Bender Muhafızı azledilmiştir.¹⁶⁷ Kral da Edirne'de Demirtaş (Timurtaş) mevkiine yerleştirilmiştir.¹⁶⁸ Buraya getirilmesinin esas sebebi tam bilinemese de, XII. Şarl ile müzakerelerin daha kolay bir ortamda yürütülmesinin düşünülmüş olabileceği söylenebilir.¹⁶⁹ XII. Şarl Edirne'ye getirildiğinde bir saraya yerleştirilerek "esir" olduğu unutturulmak istenmişti. Kaynaklarda XII. Şarl'ın Kalabalık olayına kadar olan hayatı teferruatıyla bilinmekle beraber, bu zamandan sonraki hayatı ile ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. XII. Şarl muhtemelen yaralandığından ötürü bir süre rahatça hareket edememiştir. Uzun süre yatakta kalmış, saray avlusunda sedye ile taşınmıştır. Bu sebeple hem III. Ahmed, hem de Sadrazam Pehlivanzade Hoca İbrahim Paşa ile görüşebilmesi mümkün iken bunun gerçekleşmediği nakledilmektedir.¹⁷⁰

Bâbîâli'nin tutumu her ne kadar İsveç Kralı lehine dönmüş ise de Kral'ın dönmek için hâlâ 40 bin Türk ve 30 bin Tatardan oluşan bir ordu istemesi sorunu çözümsüz hale getirmektedir. Bunun üzerine Kralın daha uzlaşmacı bir hale gelmesini teminen, Demirtaş'taki nöbetçiler artırılmış, erzak temini azaltılmış

¹⁶⁵ Kurat, 1943b, s. 635.

¹⁶⁶ Kurat, 1943b, s. 642.

¹⁶⁷ Beydilli, 2001, s. 410.

¹⁶⁸ Tarih-i Raşid ve Zeyli, 2013, s. 875; Ahmet Refik, 2015, s. 144-145; Beydilli, 2001, s. 410.

¹⁶⁹ Kurat, 1943b, s. 654.

¹⁷⁰ Kurat, 1943b, s. 667.

ve İsveç Kralı'nın dostu Fransız elçisi Edirne'den uzaklaştırılmıştır.¹⁷¹ Bender kampında 10-15 bin kişilik bir ordusu bulunan ve ülkesindeymiş gibi hareket etmesine izin verilen Demirbaş Şarl, Edirne'de tam bir mahpus konumuna düşmüştür. İsveç Kralı'nın daha önceki ülke siyasetine yönelik faaliyetleri iyi bilindiği için Ali Paşa, Ruslarla yürütülen barış müzakereleri esnasında Kral'ın sıkı bir denetim içerisinde tutulmasını ve dışarıdan irtibat kurulmamasını sağlamıştır.¹⁷²

27 Haziran 1713'te Ruslarla 25 yıl süreli ve 11 maddelik bir anlaşma yapılmıştır. Anlaşmanın ikinci maddesine göre Devlet-i Aliyye İsveç Kralını istediği yoldan ve istediği zamanda gönderebilecek, Ruslar bu konuya karışmayacaktır.¹⁷³ Yapılan anlaşma sonrasında XII. Şarl'ın yanında bulunan bütün Lehlilere Bender'e gitme emri verilmiş, böylece Kral'ın yanında sadece İsveçliler kalmıştır.¹⁷⁴ 27 Haziran 1713'de Edirne'de bulunan Funk ve General Poniatowski'ye ise Demirtaş'a dönme emri verilmiştir.¹⁷⁵

XII. Şarl, yedi ay kadar Edirne'de ikamet ettikten sonra Dimetoka'ya nakledilmiştir. Kral'ın Dimetoka'daki ikameti 10 ay kadar sürecektir. XII. Şarl'ın Dimetoka'ya nakledilmesinden kısa bir süre sonra Süleyman Paşa'nın yerine Kaptan-ı Derya Hoca İbrahim Paşa sadrazamlık makamına getirilmiştir. 6 Nisan 1713'te azledilen Süleyman Paşa 4 ay 24 gün görevde kalmıştır. Hoca İbrahim Paşa ise 21 gün görevde kalmış, 27 Nisan'da idam edilmiştir. Hoca İbrahim Paşa'nın yerine ise İkinci vezir olan Damâd Silahdâr Ali Paşa getirilmiştir.¹⁷⁶

XII. Şarl, Dimetoka'ya¹⁷⁷ naklinden sonra da, hâlâ ülkesine dönmek için Osmanlı'dan kendisine refakat edecek kuvvetler alabileceğini düşünmektedir.¹⁷⁸ 1713 sonu ve 1714 başında XII. Şarl yaşanan siyasi gelişmeleri dikkatle takip etmekte ise de artık Ruslara karşı kendisine yardım edilmesinden tamamen ümidini kesmiş durumdadır.¹⁷⁹ Kral'ın Osmanlı siyasetini kendi lehine

¹⁷¹ Zinkeisen, 2011, 315.

¹⁷² Kurat, 1943b, s. 667-668.

¹⁷³ Kurat, 1943b, s. 661.

¹⁷⁴ Kurat, 1943b, s. 669.

¹⁷⁵ Kurat, 1943b, s. 670.

¹⁷⁶ Öztuna, 1994, s. 468.

¹⁷⁷ Dimetoka, Türkiye sınırına yakın, Edirne'nin 40 km. güneyinde ve Uzunköprü'nün 20 km. batısında Evros vilayetine (Nomos) bağlı bir kasabadır. (Machiell Kiel (1994), "Dimetoka", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 9, s. 305)

¹⁷⁸ Kurat, 1943b, s. 653.

¹⁷⁹ Kurat, 1943b, s. 671.

çevirme ve Bâbiâli kararlarını etkileme siyaseti Sadrazam Silâhdar Ali Paşa'nın XII. Şarl'ı gözetim altında tutma ve sefirlerin etkinliklerine fırsat vermeme yönündeki iradesiyle son bulmuştur.¹⁸⁰

4.6. XII. Şarl'ın Ülkesine Gönderilmesi

XII. Şarl'ın ülkesine dönme kararını 1714 Mart ayı sonu itibariyle verdiği, bu kararında ülkesinden gelen mektupların az çok etkisi olduğu değerlendirilmektedir.¹⁸¹ *Zinkeisen* de 1714 başında Kral'ın kız kardeşinin ve Senato'nun Kral'a artık ülkesine dönmesi gerektiği yönünde telkinde bulunduğunu ifade etmektedir.¹⁸² Gerek Ruslarla sulhun akdedilerek sorunların çözülmüş olması, gerekse de Lehistan ile uzlaşmanın sağlanmış olması nedeniyle Sadrazam Ali Paşa nezdinde de artık Kral'ın gidip gitmemesinin önemsenmediği ve istediği kadar Dimetoka'da kalabileceği görüşü hâkimdir.¹⁸³

XII. Şarl'ın 12 Temmuz 1714 tarihli mektubuyla ülkesine dönmeye hazır olduğunu bildirmesi üzerine Ağustos ayında kendisine dönüş izni verilmiştir. Kral maiyetindekilerle birlikte 19 Eylül 1714 tarihinde Dimetoka'dan hareket etmiş, beş bölüğe ayırdığı bin beş yüz kadar askerine¹⁸⁴ farklı yollardan hareket edip *Stralsund* sahil şeridinde buluşmak üzere hareket etmeleri emrini vermiştir.¹⁸⁵ İsveçli bir çalgıcı kıyafeti içinde¹⁸⁶ ve Peter Frisk adıyla yolculuk yapan XII. Şarl, tanınmamak için sakal bırakmış,¹⁸⁷ yanında Rosen ve Düring adında iki kişiyle beraber askerlerinden ayrı bir rota izlemiştir.¹⁸⁸ Kendisi Erdel üzerinde Rosen'den ayrılarak Budapeşte, Viyana, Bavyera, Hes ve Mecklenburg üzerinden hareket ederken İsveçli askerler XII. Şarl'ın hangi grupta bulunduğunu bilmemektedir. Şarl, Eflak'tan *Stralsund*'a 15 günde kısmen at üzerinde seyahat ederek ulaşmıştır.¹⁸⁹

¹⁸⁰ Kurat, 1943b, s. 672.

¹⁸¹ Kurat, 1943b, s. 673.

¹⁸² *Zinkeisen*, 2011, 320; *Voltaire*, 1939, s. 281.

¹⁸³ Kurat, 1943b, s. 675.

¹⁸⁴ *Tarih-i Raşid*'de asker sayısının iki bin beş yüz olduğu nakledilmektedir. (*Tarih-i Raşid ve Zeyli*, 2013, s. 887) Öztuna da XII. Şarl ülkesine dönerken yanında 2.500 İsveç ve 600 Osmanlı askeri ile Dimetoka'dan ayrılarak Eflak yoluyla Erdel'e geçtiğini ve ardından İsveç'e döndüğünü nakletmektedir. (Öztuna, 1998, s. 429)

¹⁸⁵ *Uzunçarşılı*, 2011, s. 95.

¹⁸⁶ *Zinkeisen*, 2011, s. 322.

¹⁸⁷ *Baş*, 2004, s. 42.

¹⁸⁸ *Uzunçarşılı*, 1995, s. 218.

¹⁸⁹ *Uzunçarşılı*, 1995, s. 218.

XII. Şarl'ın 18 Temmuz 1709'da başlayan ilticası Osmanlı topraklarından ayrıldığı 27 Ekim 1714 itibariyle sona ermiş ve Kral Osmanlı topraklarında toplam 5 yıl 3 ay 9 gün kalmıştır.¹⁹⁰ Ahmet Refik'in deyişiyle “İsveç Arslanı Poltava hezimetinden sonra Osmanlı toprağında yarasını tedavi etmiş, hasmından intikâm almak için senelerce uğraşmış, nihâyet ye's ü elemenden başka bir şey görmeyerek makhûr ve müte'essir memleketine çıkub gitmişdi.”¹⁹¹

XII. Şarl 30 Kasım 1718'de Danimarkalıların elinde bulunan Fredrikskall (Frederikshal) kalesini kuşattığı sırada başından yediği bir kurşunla 36 yaşında iken vefat etmiştir.¹⁹² XII. Şarl'ın Ruslarla giriştiği savaşta başından vurularak ölmesi üzerine yerine 1719'da kız kardeşi Ulrike Eleonare (1718-1720) geçmiş, 1720 yılında ise Eleonare, krallığı eşi I. Friedrich'e (1720-1751) bırakmıştır.¹⁹³

XII. Şarl ile Osmanlı Devleti arasında Bender ve Dimetoka'da olumsuz hadiseler cereyan etmiş olsa da zamanla bu acı hatıralar silinmiş, XII. Şarl'ın Osmanlı topraklarında kalış hikâyesi iki ülke arasında kalıcı dostluk ilişkisi tesis edilmesinde olumlu etkisini göstermiştir.¹⁹⁴ İki devlet arasında siyasi ve ticari alanda dostane ilişkilerin başlaması, XII. Şarl'ın Osmanlı topraklarındaki misafirliğinin bir ürünü olmuştur.¹⁹⁵

5. XII. ŞARL'IN BORÇLARININ TAHSİLİ MESELESİ

XII. Şarl ile birlikte Bender'de misafir edilen Zaporog Kazakları ve Hetman Kazaklarının günlük işeleri bizzat Osmanlı Devleti tarafından devlet hazinesinden karşılanmıştır.¹⁹⁶ XII. Şarl'ın Osmanlı Devleti tarafından karşılanan günlük masrafı ise 414,5 kuruş tutmaktadır.¹⁹⁷ Kral ve maiyetinin günlük masrafı 1710'dan önce 27.198 akçe iken, bu tarihten sonra günlük masraf 61.679,5 kuruşa yükselmiştir.¹⁹⁸ 17/8/1709 ile 25/10/1709 tarihleri arasında XII. Şarl

¹⁹⁰ Kurat, 1943b, s. 679.

¹⁹¹ Ahmet Refik, 2015, s. 154.

¹⁹² Uzunçarşılı, 2011, s. 95; Kurat, 1940, s. 23.

¹⁹³ Sevinç, 2014, s. 146; Uzunçarşılı, 2011, s. 244.

¹⁹⁴ Kurat, 1943, s. 683.

¹⁹⁵ Serhat Kuzucu (2016), “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti ile İskandinav Ülkeleri Arasındaki Ticari İlişkiler (İsveç-Danimarka-Norveç)”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:13, Sayı:35, s. 406.

¹⁹⁶ Sereda, 2015, s. 160-163; Mufassal Osmanlı Tarihi, 1962, s. 2413.

¹⁹⁷ Sevinç, 2014, s. 141.

¹⁹⁸ Sevinç, 2014, s. 144.

için yapılan harcamalara ilişkin belgede 69 gün için krala 15.761,5 kuruş harcama yapıldığı ayrıntılarıyla belirtilmektedir.¹⁹⁹

XII. Şarl ilticası boyunca ihtiyaçlarının karşılanması için devlet hazinesinden yapılan harcama dışında özel harcamaları için de para almıştır. XII. Şarl ülkesine dönerken borçlarına karşılık olarak 2.000 Rumi kese akçe (Bir milyon İsveç taleri) değerinde iki adet borç senedi bırakmıştır.²⁰⁰ Kral ülkesine dönünce borcunu ödeyeceğine dair söz vermesine rağmen borcunu ödemiştir.²⁰¹ XII. Şarl'ın yapmış olduğu borçların tahsili meselesi uzun bir süre Osmanlı erkânının gündemini meşgul etmiştir.

XII. Şarl'ın ölümünden sonra Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, XII. Şarl'ın borcunun varlığını öğrendikten sonra, iki bin kese akçe borcun tahsilini talep etmek üzere Kozbekci Mustafa Ağa'yı 1727 yılında elçi olarak İsveç'e göndermiştir.²⁰² Mustafa Ağa İsveç'te bir seneye yakın süre kaldıysa da borcu tahsil etmeye muvaffak olamamıştır.²⁰³

1728 yılı Ağustos ayında İsveç Kralı I. Frederik tarafından mektup yazılarak İsveç devletinin 20 seneden beri savaşımlardan dolayı ekonomik sıkıntı içinde olduğunu, bu nedenle de borcun erteleneceği bildirilmiştir.²⁰⁴ Borcun tahsili meselesi bir süre ertelendikten sonra bu defa, Sultan I. Mahmut döneminde Sadrazam Hekîmoğlu Ali Paşa tarafından 6 Kasım 1732'de İsveç'e gönderilen Mehmed Said Efendi 1 Nisan 1733'te İsveç'e varmıştır.²⁰⁵ Mehmed Said Efendi borç meselesi yanında İsveç ile bir ittifak yapılması konusuyla da ilgilenmiş, borcun tamamının tahsili mümkün görülmediğinden iki devlet arasındaki dostluktan ötürü istenen meblağın yarısına razı olunduğunu bildirmiştir. Yine de ödeme yapılamadığından 24 Temmuz 1733'te geri dönmüştür.²⁰⁶ Mehmed

¹⁹⁹ Sereda, 2015, s. 160-161.

²⁰⁰ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI (1995). **Osmanlı Tarihi, IV. Cilt II. Kısım, XVIII. Yüzyıl**, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s. 221.

²⁰¹ Kuzucu, 2016, s. 406.

²⁰² Ahmet Refik, 2015, s. 159.

²⁰³ Ahmet Refik, 2015, s. 161; Uzunçarşılı, Mustafa Ağa'nın Rusya üzerinden dönerek bir miktar para getirdiğini belirtmektedir. (Uzunçarşılı, 1995, s. 219)

²⁰⁴ Uzunçarşılı, 1995, s. 219.

²⁰⁵ Ahmet Refik, 2015, s. 169-170.

²⁰⁶ Beydilli, 2001, s. 410; Uzunçarşılı bu ziyaretin görünürdeki amacının borcun tahsili olduğu, ancak asıl amacın İsveç kralının Rusların nüfuzu altına girip girmediğinin tetkiki olduğunu belirtmektedir. (Uzunçarşılı, 1995, s. 220)

Said Efendi'nin Stockholm'de kaldığı 3 ay 10 gün süresinde borçların tahsili gerçekleşmese de borçlara karşılık senet alınmıştır.²⁰⁷

İsveç Kralı I. Frederik, Osmanlı Devletinin borcun ödenmesi konusundaki kararlı tavrı üzerine 1733 yılında Baron Carl Fredrik Von Hopken ve İfwar Karlson isimli iki İsveç diplomatı aracılığıyla hem mevcut borcun ödenmesi hem de iki ülke arasındaki ilişkilerin arttırılmasına yönelik bir ticaret anlaşması yapılması teklifini içeren mektubu İstanbul'a göndermiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde borç meselesi bir takvime bağlanmış ve kapsamlı bir ticaret anlaşmasının yapılması hususunda mutabakata varılmıştır.²⁰⁸ 1736 yılı Ocak ayında 18 maddelik ticaret antlaşması imzalanmıştır.²⁰⁹ 4 Ocak 1740 tarihinde İsveç ile bir ittifak antlaşması yapılmış, bu antlaşmada İsveç'e maddi yardımda bulunulması öngörülmüş ancak XII. Şarl'ın borçlarından vazgeçilmemiştir.²¹⁰

İsveç sefirleri ile yapılan görüşmeler neticesinde XII. Şarl'ın iki bin kese akçe borcuna karşılık Osmanlı Devletine bir kalyon, 30.000 harbe ve tüfek (*yetmiş iki pâre top ve levâzım-ı sâire ile donanmış bir kıta cenk kalyonu ve otuz bin harbelü tüfenk*) verilmesi kararlaştırılmıştır. İki kıta top çeker bir adet kalyonun borcun 600.000 kuruşuna, uçları harbeli ve bakır donanmalı otuz bin tüfeğin borcun 200.000 kuruşuna sayılacağı kararlaştırılmıştır. Ayrıca 6 adet dörder okkalık tunç top ile bir tunç havan topunun hediye olarak verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu teçhizatın bedeli borcun tamamından 400 kese (200.000 kuruş) eksik olsa da borcun bakiyesinin aradaki dostluğa binaen istenmemesi kararlaştırılmıştır.²¹¹ Yetmiş iki topla donanmış cenk kalyonu ile on bin tüfek borca karşılık olarak Osmanlı Devleti'ne gönderilmiş, yirmi bin tüfeğin ise süratle gönderileceği bildirilmiştir.²¹² Ancak kalyon Sebte Boğazı'nda kazaya uğrayarak batmıştır. Bunun yerine daha sonra içinde on bir bin tüfek bulunan başka bir kalyon 11 Şubat 1739 tarihinde İstanbul'a ulaşmış ve Osmanlı Devleti'ne teslim edilmiştir. Geri kalan on dokuz bin tüfek için yeni bir senet alınmış, XII.

²⁰⁷ Ahmet Refik, 2015, s. 175.

²⁰⁸ Kuzucu, s. 406.

²⁰⁹ Uzunçarşılı, 1995, s. 220; Beydilli bu antlaşmanın tarihini 10 Ocak 1737 olarak nakletmektedir. (Beydilli, 2001, s. 411)

²¹⁰ Beydilli, 2001, s. 411.

²¹¹ Uzunçarşılı, 1995, s. 221-222.

²¹² Ahmet Refik, 2015, s. 199.

Şarl'ın senetleri de İsveç Kralına gönderilmek üzere elçilere iade edilmiştir.²¹³ XII. Şarl'ın imzaladığı borç senedi Albay Malcolm Sinclair ile yola çıkarılmış, ancak elçinin 17 Haziran 1739'da Silezya'da öldürülmesi üzerine senet Ruslar elinde kaybolmuştur. Kaybolan bu senet daha sonra Nisan 1740'ta Hamburg'ta ortaya çıkmış ve İsveç'e getirilmiştir. Yine 1740 yılında Ulrika adlı bir İsveç gemisiyle altı bin tüfek İstanbul'a gönderilmiş ve kalan on üç bin tüfekten vazgeçilmiştir.²¹⁴

6. XII. ŞARL'IN ÜLKESİNDE OMBUDSMAN GÖREVLENDİRMESİ

XII. Şarl, Ruslara karşı hareket etmeden önce ülkesinin idaresini birkaç ayandan oluşan bir niyabet meclisine bırakmıştır.²¹⁵ İsveç Kralı'nın İsveç üzerindeki nüfuzu güçlü olduğundan iltica sürecinde İsveç'te Kral aleyhine herhangi bir hareket gerçekleşmemiştir.²¹⁶ Bu yönde bir hareketin gerçekleşmemesinde Kral'ın Bender'de kaldığı ve Kalabalık olayına kadar süren 3,5 yıllık dönemde Osmanlı Devleti tarafından ihtiyaçlarını karşılanmasının yanı sıra diplomatik ilişkilerini serbestçe yürütmesine müsaade edilmesinin de etkisi olsa gerektir. Ancak XII. Şarl'ın ülkesinden uzun süre uzak kalması; İsveç'te ordu ve yönetimde düşüşe, dış düşmanlarının güçlerini artırmalarına ve ülke içindeki karışıklığın artmasına yol açmıştır.²¹⁷ Kral'ın ülkesinden ayrıldığı süre zarfında katıldığı sayısız savaş neticesinde iki yüz elli binden fazla İsveç askeri ölmüş, acil asker ihtiyacı ortaya çıkmıştır.²¹⁸ Bir görüşe göre XII. Şarl'ın rahatsızlık duyduğu diğer bir konu vergilerin toplanması ile ilgili olmuş, vergi gelirini güvence altına almak için adil ve dürüst vergi toplayıcılarına ihtiyaç duyulmuştur.²¹⁹ Bu sıralarda Kalabalık Olayı yaşanmış ve Osmanlı Devleti'nin alacağı kararlara artık müdahale etmemesi istenen XII. Şarl'ın hareketleri kısıtlanmıştır. Bu sebeplerden ötürü XII. Şarl'ın ülkesinde ombudsman görevlendirmesi, hem kendisinin

²¹³ Ahmet Refik, 2015, s. 201; Uzunçarşılı, 1995, s. 223; Beydilli 72 toplu kalyon yerine daha sonra 32 kalyonlu gemi gönderildiğini ve 10 tüfek gönderilerek 1000 tüfekten vazgeçildiğini belirtse de Uzunçarşılı daha sonra gönderilen gemide 11 bin tüfek olduğunu belirtmektedir. (Beydilli, 2001, s. 411)

²¹⁴ Beydilli, 2001, s. 411.

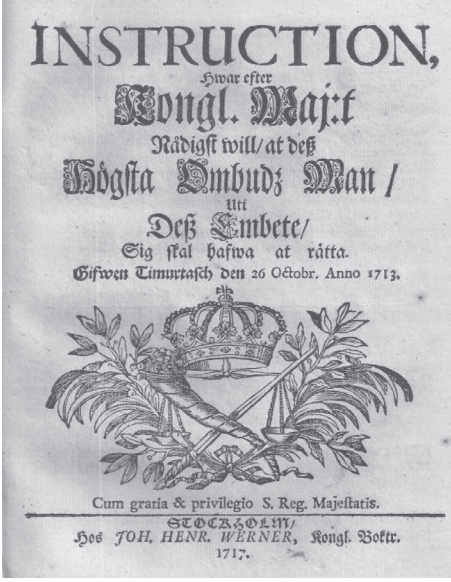
²¹⁵ Voltaire, 1939, s. 202.

²¹⁶ Öztuna, 1994, s. 467.

²¹⁷ Zinkeisen, 2011, s. 320.

²¹⁸ Voltaire, 1939, s. 202-203.

²¹⁹ İsveç Başombudsmanı Claes EKLUNDH'un 9 Aralık 1999 tarihinde İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde yaptığı konuşmadan aktaran: Tufan Erhürman (2001), *İdari Denetim ve Ombudsman*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, s. 373.

nispeten esir konumunda bulunduğu hem de ülkesinin zor durumda olduğu bir döneme rastlamıştır.

Çalışma kapsamında tetkik ettiğimiz XII. Şarl'ın hayatını ve ilticasını konu alan eserlerde ombudsman görevlendirilmesine ilişkin bir bilgi bulunmasa da Kral'ın Edirne Demirtaş'tan (Timurtaş) gönderdiği 26 Ekim 1713 tarihli bir talimatla ombudsmanlığı kurduğu bilgisinde bir tereddüt bulunmamaktadır. Bu bilgiyi, hem görselde de sunulan talimatın orijinal nüshasının kopyası, hem ombudsmanlıkla ilgili kaynaklar, hem de Kral ülkesine döndükten

ölümüne kadar olan süreçte ombudsmannın faaliyetini konu alan çalışmalar teyit etmektedir.²²⁰

XII. Şarl ombudsman görevlendirmeden önce İsveç'te halihazırda yargı idaresini denetlemek ve amme savcısı olarak görev yapmak üzere kraliyet adına idari suçları inceleyen "Justutiekansler" adında bir görevli bulunmaktadır.²²¹ Devletin düzenli işlemlerini sağlamak üzere²²² 1713 yılında görevlendirilen "Högste Ombudsmannen" in temel görevi ise talimatın ilk maddesine göre kanunlara uygun hareket edilmesini teminen kamu görevlilerinin

²²⁰ Talimat metninin orijinal nüshasının kopyası için bakınız: Tefvik Bora Erdengi (2009), **Ombudsman: Dünya Uygulamaları ve Türkiye**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 330-348. Ayrıca XII. Şarl'ın ülkesine döndükten ölümüne kadar olan süreçte yüksek ombudsmannın faaliyetleri hakkındaki ayrıntılı bilgi için bakınız: Simon CARPELS (2012). **Royal Power and Bureaucracy: The Function of the Högste Ombudsman in the Last Phase of the Great Northern War**, Master Thesis, Uppsala University, Historical Institution, Master Programme in Early Modern Studies –Northern Europe 1450 –1850, Uppsala, Sweden.

²²¹ Brian Chapman (1970), **İdare Mesleği: Avrupa'da Devlet Memurluğu**, Çev: Cahit TUTUM, TODAİE Yayınları, Ankara, s. 236.

²²² Claes Eklundh (2000a), "The Parliamentry Ombudsman in Sweden", **Hukuk Kurultayı 2000**, Ankara, s. 476.

yükümlülüklerini yerine getirip getirmediklerini denetlemek ve kanunları ihlal edenlere karşı dava açmaktır.²²³

Talimat metni incelendiğinde ilk göze çarpan husus, metnin tamamen yüksek ombudsmanın görevlerini ve ombudsman, savcı, sekreter, hukuk müşaviri gibi diğer görevlilerle olan ilişkileri düzenlenmesidir. Talimat metnine göre yüksek ombudsmanın görev ve yetkileri özetle şu şekilde düzenlenmiştir:

- Kral namına talimat hazırlar. Kral'ın onayından sonra talimatların gereği gibi uygulanması için gerekli tedbirleri alır.
- Her kademedeki kamu görevlisini denetler.
- Verdiği emirlerin Kral tarafından verilmiş bir emir gibi telakki edilmesi için Kral'ın mührünü kullanır.
- Tüm ombudsman ve savcı atamalarında öncelikli olarak görüşüne başvurulur.
- Kanunlara uymayan kamu görevlileri hakkında dava açarak savcılara harekete geçirir. Savcılar da davanın niteliğine göre Yüksek Ombudsman'ı bilgilendirir.
- Sorgulamalara başkan olarak katılabilir, dava sonucunda verilecek karara ilişkin kanaatini bildirebilir.
- Acele hareket edilmesi gereken durumlarda dava açmadan kamu görevlilerini görevden alabilir ve tutuklanmalarını emredebilir.
- Önem ve ağırlığına göre Konsey'de görülen davalar Yüksek Ombudsman'ın nezaretinde değerlendirmeye alınır ve sonuçları Kral'a sunulur.
- Tüm ombudsman ve savcılar Kral'a hizmet etmek adına yüksek ombudsmanın talimatlarına uyar.
- Şehir veya köylerin geneline yayılan ya da askeri bölüklerde yaşanan ve kamu görevlilerinin bir bütün olarak görevlerini kötüye kullanmalarını ve yolsuzluk yapmaları durumlarını içeren davalar ile ayrıca yüksek düzeyli bir görevlinin işlediği suçlara ilişkin davaları bizzat takip eder.

²²³ Talimat metninin Türkçe çevirisi için EK-2'ye bakınız.

XII. Şarl'ın 1714 yılında ülkesine döndükten sonra bürokrasi ile sürdürdüğü güç mücadelesinde, talimatında oldukça geniş yetkilerle donatıldığı "Högste Ombudsmannen" önemli rol oynamıştır. Kral'ın mührü ile hareket eden ombudsmanın, yasalara uygun hareket etmeyen ülke genelindeki her kademedeki görevlinin yargılanması ve cezalandırılmasında gösterdiği etkinlik üzerine Kral'ın yokluğunda akamete uğrayan otoritesi yeniden tesis edilmiş ve kamu görevlilerinin istismarına karşı halkın güvenliği sağlanmıştır.²²⁴

6.1. XII. Şarl'ın Talimatındaki Yüksek Ombudsman'ın Osmanlı İdari Sistemindeki Karşılığı

Yüksek Ombudsman'ın talimat metninde Kral'ın mührünü taşıması, forum ve konsey toplantılarına başkanlık etmesi, kral namına talimat vermesi, bütün kamu görevlilerinin emirlerine Krala hizmet etmek adına uymak durumunda olması, tüm atamalarda ve görevden almalarda söz sahibi olması Kral'ın mutlak anlamda vekili olduğunu göstermektedir. Osmanlı idari sisteminde ise padişahın vekili olarak karşımıza sadrazamlık makamı çıkmaktadır.

Osmanlı devlet idaresinde, hükümet reisi olarak padişaha vekâlet eden²²⁵ sadrazamın sözü ve iradesi padişahın yazısı ve fermanıdır.²²⁶ Sivil, askeri, dini, ilmi ve kazai istisnasız bütün görevliler Sadrazamın emrindedir.²²⁷ İstisnai olarak mali konularda defterdara, adli konularda ise kazaskere doğrudan müdahale yetkisi bulunmamaktadır.²²⁸ Sadrazam; din ve devlet işlerinin yerine getirilmesi, halkın huzurunun sağlanması, cezaların infazı, kamu görevlilerinin atanması, adaletin yerine getirilmesi (adalet işlerinin zamanında ve adil olarak çözülmesi için dava dinlenilmesi ve hüküm verilmesi) temelinde şekillenen devletin tüm hizmetlerinin yerine getirilmesinde birinci derecede sorumludur.²²⁹ Mühr-i hümayun denilen padişah mührünü yanında taşıması, onun padişahın mutlak vekili olduğunun ve işleri padişah namına yürüttüğünün göstergesidir.²³⁰

²²⁴ Carpels, 2012, s. 73-77.

²²⁵ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI (1988). **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 111.

²²⁶ Uzunçarşılı, 1988, s. 112.

²²⁷ Yılmaz ÖZTUNA (2006). **Tarih ve Politika Ansiklopedisi**, Ötüken Neşriyat, Ankara, s. 507.

²²⁸ İlber ORTAYLI (2008). **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara, s. 220.

²²⁹ Ahmet MUMCU (1986). **Divan-ı Hümayun**, 2. Baskı, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1986, s. 42.

²³⁰ Öztuna, 2006, s. 507.

Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayuna başkanlık etme görevi yükselme döneminden itibaren sadrazama bırakılmıştır. Padişah adına sadrazamın yönettiği bu toplantılarda padişah adına çıkacak kararlar devlet büyükleri ile istişare edilmektedir.²³¹ Sadrazam görevlerini Divan-ı Hümayun yanında kendi konağında kurduğu divanlar aracılığıyla da yürütmektedir. İkinci Divanında, Divan-ı Hümayun'da sonuçlanmayan veya arza lüzum görülmeyen işler çözümlenmektedir. Burada alınan şikâyetler eğer sadrazamın halledebileceği nitelikte ise derhal gereği yapılır, değilse ve arza muhtaç ise Divan-ı Hümayuna havale edilir, eğer şer'i ve hukuki bir mesele ise kazaskerlere veya İstanbul kadısına bırakılırdı.²³² Cuma günleri sabah namazından sonra kazaskerlerin katılımıyla huzur mürâfaası da denilen Cuma divanı toplanmaktadır. Cuma divanında, arz-ı hallerin okunması neticesinde şer-i, hukuki ve örfi hükümler verilerek davalar halledilirdi. Bazı önemli hukuki meseleler Rumeli Kazaskerine havale edilir, işler fazla olursa sadrazam Anadolu Kazaskerini de dava dinlemekle görevlendirebilirdi.²³³ Ayrıca her Çarşamba günü, İstanbul ve Bilâd-ı Selâse (Galata, Eyüp ve Üsküdar) kadıların katılımıyla davaların dinlenerek sonuçlandırıldığı ve İstanbul'un idari konularının görüşüldüğü Çarşamba divanı toplanmaktadır.²³⁴

XII. Şarl'ın ombudsman görevlendirdiği talimat ile Osmanlı idari sisteminde sadrazamının yetki ve görevleri karşılaştırıldığında, talimatta yüksek ombudsmana verilen görevlerin Osmanlı idari sisteminde oldukça benzer biçimde sadrazamın yürüttüğü sonucuna ulaşılmaktadır. XII. Şarl, Kalabalık Olayı sonrası Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri bakımından pasif konuma düşmüşse de, özellikle Bender'deki ikameti sürecinde sefirleri aracılığıyla sadrazamlar üzerinden kurduğu yoğun ilişkiler, Kral'ın Osmanlı idari sistemini tanımasına ve sadrazamların ne kadar etkili konumda bulduklarına şahit olmasına imkân tanımış olmalıdır. Talimatın ilticanın dördüncü yılında gönderilmesi de Kral'ın idari işleyişi tanımak için süre anlamında gerekli imkâna sahip olduğunu göstermektedir.

XII. Şarl, Poltava Savaşı öncesinden itibaren Osmanlı sadrazamlarının etkili konumlarını yakından tanımış olmakla birlikte sadrazamlar üzerinden kurduğu

²³¹ Mumcu, 1986, s. 36.

²³² Uzunçarşılı, 1988, s. 137-138)

²³³ Uzunçarşılı, 1988, s. 139.

²³⁴ Uzunçarşılı, 1988, s. 140; Ortaylı, 2008, s. 222.

ilişkilerde genelde hayal kırıklığına uğramıştır. Çorlulu Ali Paşa'nın taahhütte bulunmuş olmasına rağmen Poltava Savaşı'nda kendisine yardım etmemesi, Ruslardan intikam almayı hedeflerken yenilenen İstanbul Barışı hükümleri doğrultusunda ülkesine gönderilmek istenmesi, Baltacı Mehmet Paşa'nın Prut Savaşı'nda Ruslar çaresiz durumda iken sulh anlaşması yapması ve Kral'ın intikamına engel olması, daha sonra Baltacı Mehmet Paşa'nın Kral'ı ülkesine dönmesi için zorlaması, III. Ahmed'in muvafakatiyle gerçekleşen Kalabalık Olayı sonrası Bender'den zorla Dimetoka ve Edirne'ye nakledilmesi, Dimetoka ikamet etmekte iken Silahdâr Ali Paşa'nın emriyle gözetim altında bulundurulması Kral'ı hayal kırıklığına uğratan gelişmelerdir. Tüm bu gelişmeler, XII. Şarl'ı sürekli hayal kırıklığına uğratan görevlilerin faaliyette bulunduğu bir makamı ülkesine taşımış olabileceği fikrinde tereddüt oluşturabilecektir.

XII. Şarl'ın ilticasının geneline bakıldığında ise yaşanan hayal kırıklıklarının Ruslarla mücadele siyasetinin ve Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasından kaynaklandığı görülecektir. Kalabalık Olayına kadar süren ilk 4 yıla yakın süre içerisinde Osmanlı Devleti XII. Şarl'a bir mülteci olarak değil misafir bir Kral olarak muamelede bulunmuş, her türlü ihtiyacını karşılamıştır. Ancak Kral, kendi siyasetiyle uygun hareket etmeyen Çorlulu Ali Paşa ve Baltacı Mehmet Paşa'nın azlini doğrudan etkilemiştir. Kral'ın azledilmesini sağladığı çok sayıda görevli daha bulunmaktadır. Kral ayrıca Osmanlı'nın sulh siyaseti takip ettiği bir dönemde Ruslara savaş açılması için elinden geleni yapmıştır. Osmanlı Devleti'nden yüklü miktarda borç almış, bu borçlar ülkesine döndükten uzun süre geçtikten sonra tahsil edilebilmiştir. Ancak misafirlik sınırlarını çok aşan 5 yılın üzerindeki iltica sürecine ve istenmeyen bazı olaylar yaşanmasına rağmen, XII. Şarl'ın ilticası Osmanlı Devleti ile İsveç arasında iyi ilişkilerin geliştirilmesine vesile olmuştur.

Kral'ın talimat metni, Osmanlı idari sistemi ve iltica süreci içerisinde yaşananlar bir arada değerlendirildiğinde; yüksek ombudsman görevlendirmeden önce İsveç'te bu yetkileri kullanan bir görevlinin bulunmadığı, yüksek ombudsman görevlendirilmesinin sebebinin Kral'ın yokluğunda ülkesinde oluşan yönetim boşluğu olduğu, talimat metninde düzenlenen yüksek ombudsmanın görevlerinin Osmanlı Devleti'nde oldukça benzer biçimde sadrazam tarafından üstlenildiği, dolayısıyla bir uyarılma ilişkisinin varlığından bahsedilebileceği, Kral'ın sadrazamlarla kurduğu ilişkilerde hayal kırıklıkları ve istenmeyen olaylar yaşanmışsa da ülkesinde yaşanan

sorunların aşılmasını sadrazamının Osmanlı Devleti'ndeki fonksiyonunu üstlenecek yüksek ombudsman isminde ve kendine ait yetkilerle donattığı bir görevli ile mümkün olduğunu düşünmüş olabileceği kanaati oluşmuştur. Ancak sadrazama benzer yetkilerle donatılan yüksek ombudsmanın İsveç uygulamasında, İsveç'te Riksdag adı verilen meclis ile krallar arasında yaşanan güç ve iktidar mücadelesi sonucunda önemli değişiklikler olmuş, bugün bilinen parlamento ombudsmanlığının temelleri bu gelişmeler neticesinde atılmıştır.

6.2. Ombudsmanlığın İsveç'teki Gelişimi

1713 yılında yürütme organının bir görevlisi olarak ortaya çıkan “Högste Ombudsmannen” adı, daha sonra 1719 yılında Kral'ın “Adalet Şansölyesi” (Justitiekansler) olarak değiştirilmiştir.²³⁵ Başta geçici bir hamle olarak başlayan ombudsmanlık, Adalet Şansölyesi adıyla kalıcı bir yönetim unsuru haline gelmiştir.²³⁶ Adalet Şansölyesi 1739'dan itibaren Riksdag'a rapor vermeye başlamasına rağmen, 1760-1772 yılları hariç 1809 anayasasına kadar kral tarafından atanmasına devam edilmiştir.²³⁷ Raporlar ve görevlendirme üzerinden parlamento ile kurulan ilişki Adalet Şansölyesi'nin kararlarını bağımsız olarak vermesine olumlu katkıda bulunmuş, görevlendirme yetkisinin krala geçtiği dönemde bağımlı statünün halkın ve özellikle parlamentonun nezdinde zararlı sonuçlara yol açabileceği kanaati oluşmuştur.²³⁸ *Ruddholm* de 1766-1772 yılları arasındaki bağımsız niteliğinden hareketle Adalet Şansölyesi'nin parlamento tarafından atandığı dönemi, 1809 yılında kurulan parlamento ombudsmanlığın ilk uygulaması olarak kabul etmektedir.²³⁹

1739 yılında Adalet Şansölyesi'nin parlamentoya rapor vermeye başlaması ve 1760-1772 yılları arasında Adalet Şansölyesi'ni parlamentonun seçmesi Riksdag ile Kral arasında Adalet Şansölyeliğini kendine bağlı bir organ haline getirme mücadelesi verildiğini göstermektedir. Bu mücadele, Kral Gustavus Adolphus'un tahttan indirilmesine ve 1809 Anayasasının çıkarılmasına kadar devam etmiş ve Kral ile Riksdag arasında bir yetki dengesi kurma ilkesine

²³⁵ Erhürman, 2001, s. 373.

²³⁶ Gellhorn WALTER (1965). “The Swedish Justitieombudsman”, *The Yale Law Journal*, Vol. 75, No.1, s. 1.

²³⁷ Chapman, 1970, s. 237.

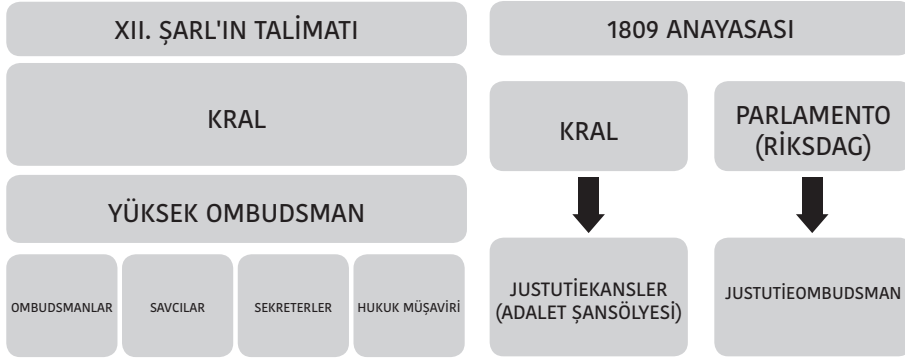
²³⁸ Stig Jägerskiöld (1961). “The Swedish Ombudsman”, *University of Pennsylvania Law Review*, C. 109, S. 8, s. 1079.

²³⁹ Sten RUDHOLM (1965). “The Chancellor of Justice”, *The Ombudsman*, ed. Donald C. Rowat, London-Toronto-Stockholm, s. 17-18'den aktaran Erhürman, 2001, s. 373.

dayanan yeni anayasada²⁴⁰ ombudsmanlığın parlamentoya, Adalet Şansölyeliğinin ise Kral'a bağlanmasıyla sorun çözüme kavuşturulmuştur.²⁴¹ Bu sayede 1719 yılından itibaren kullanılmayan “ombudsman” ismine, 1809 yılındaki anayasal gelişmeler doğrultusunda farklı bir yapılanma içerisinde geri dönülmüştür. Esasında, ombudsmanlık müessesesinin oluşturulmasının temelinde, idari faaliyetin bağımsız bir görevli marifetiyle denetlenmesi halinde, kamu görevlilerinin yöneticilerin isteklerine hizmet etmek amacıyla kanunun göz ardı edilmesine daha az eğilimli olacakları düşüncesi yatmaktadır.²⁴²

1713 yılında XII. Şarl'ın oluşturduğu ombudsmanlık makamı ile 1809 anayasası ile oluşturulan ombudsmanlık müessesesi arasındaki fark ve Adalet Şansölyeliği makamı ile olan ilişkileri aşağıdaki şemada gösterilmiştir. Şema üzerinden görüleceği üzere 1713 tarihli talimatta, Kral'ın devlet yönetimindeki en yüksek temsilcisi olarak ortaya çıkmış bulunan ombudsman, 1809 anayasasında yürütme adına idari makamları denetleyen Adalet Şansölyesi'nin varlığına ilave olarak parlamento adına idarenin denetimi görevini üstlenen bir müesseseye dönüşmüştür.

“Justitiäkansler” müessesesine karşılık Riksdag tarafından ortaya çıkarılan “Justitieombudsman” müessesesi Riksdag’ın elindeki en önemli kontrol

²⁴⁰ Eklundh, 2000a, s. 477.

²⁴¹ Claes Eklundh (2000b). “The Swedish Parliamentary Ombudsman System”, **Human Rights Commissions and Ombudsman Offices: National Experiences throughout the World**, Kamal Hossain, Leonard F.M. Besselink [executive editor], Haile Selassie gebre Selassie, E.L.M. Voelker, eds., Kluwer Law International, London/ The Hague/ Boston, s. 383.

²⁴² Alfred Bexelius (1968). “The Origin, Nature, and Functions of the Civil and Military Ombudsmen in Sweden”, 377 **ANNALS AM. ACAD. POL. & SOC. SCI.** 10, s. 11.

mekanizması olarak işlev görmüştür.²⁴³ Bu müessesenin kurulmasındaki amaç; kamu görevlilerinin faaliyetlerini denetlemek, suiistimalleri önlemek ve yürütmenin yargı üzerinde yersiz müdahalelerde bulunmasına engel olmaktır.²⁴⁴ Hâlihazırda Adalet Şansölyesi isminde idarenin denetimi ile görevli bir makam bulunmakta iken ayrıca ombudsmanlığın kurulması ihtiyacının ortaya çıkmasında; Riksdag'ın tamamen Kral'dan bağımsız bir denetim kurumuna sahip olmak istemesi, Kral tarafından atanan Adalet Şansölyesi'nin bağımsızlığına ilişkin duyulan çekince ve bireylerin haklarının etkin bir şekilde korunmasına duyulan ihtiyaç etkili olmuştur.²⁴⁵ İsveç'te halen var olan ve “*hükümetin ombudsmanı*” benzetmesi yapılan. “Adalet Şansölyeliği” makamı bugün de yürütme kanadına bağlı olarak görev yapmaktadır.²⁴⁶ Tüm kamu görevlilerini Kraliyet makamı adına denetleyen Adalet Şansölyesi; ayrıca Kraliyet Konseyi'nin (Bakanlar Kurulu'nun) hukuk danışmanlığını ve devletin çıkarlarını etkileyen konularda Kraliyet'in başsavcılığını üstlenmektedir.²⁴⁷ Tarihsel gelişimin bir sonucu olarak Adalet Şansölyesi ile ombudsmanın denetim alanı birbiriyle çakışmaktadır. Bu çakışma, bireysel başvuruların genelde halkın kendisine daha yakın hissettikleri ombudsmana yapılması, belli hukuksal önlem ve yaptırımların alınmasını içeren taleplerle ise Adalet Şansölyesi'nin ilgilenmesi şeklinde işleyen bir iş bölümü çerçevesinde aşılmaktadır.²⁴⁸

Parlamento adına idarenin denetimi görevini üstlenen ombudsmanlık kurumları, 1809 yılından günümüze benzer kurumsal yapılanmalar içerisinde ulaşmış ve demokratik yönetimlerin gelişmesi neticesinde etkinliklerinin dikkat çekmesiyle birlikte tüm dünyaya yayılmışlardır. Bu süreç içerisinde ombudsmanlık müesseselerinde gözlemlenen en önemli değişiklik ombudsmanın savcılık rolünde yaşanmış; ombudsmanlık görevini ifa edenler, idari soruşturma gerektirecek kadar önemli olmayan yanlışlıkların giderilmesinde çok daha önemli başarılar elde ettiklerini görmüşlerdir. Bu sayede ombudsman müesseseleri; kamu görevlilerine yasaları gereği gibi uygulanmaları için yol

²⁴³ Chapman, 1970, s. 238.

²⁴⁴ Chapman, 1970, s. 237.

²⁴⁵ Eklundh, 2000b, s. 383.

²⁴⁶ <https://www.jo.se/en/About-JO/History/>, Erişim Tarihi: 27/9/2018

²⁴⁷ Sten Rudholm (1965). “The Chancellor of Justice”, **The Ombudsman**, ed. Donald C. Rowat, London-Toronto-Stockholm, s. 19'dan aktaran Erhürman, 2001, s. 373.

²⁴⁸ Müslüm Akıncı (2010), *İsveç İdare Hukuku, Yetkin Yayınları*, Ankara, s. 125

gösteren ve kamu görevlilerinin hukuka aykırı uygulamalarını giderilmesine yönelik tavsiye kararları veren bir kurumsal işleyiş sitemine geçmişlerdir.²⁴⁹

SONUÇ

İsveç Kralı XII. Şarl'ın 1709 yılında Poltava Savaşı'nda Ruslara yenilmesiyle başlayan Osmanlı Devleti'ne ilticası süreci, Bender-Edirne-Dimetoka hattında 5 yıl 3 ay 9 gün sürmüştür. XII. Şarl, ilticasını başta kısa tutmayı planlamışsa da geçiş yollarındaki Leh ve Rus varlığının tehlike oluşturması ve elinde güvenliğini sağlamaya yetecek sayıda bile asker kalmamış olması bu sürecin uzamasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti, padişah III. Ahmed'in emriyle mülteci konumunda olmasına rağmen XII. Şarl'a tahtında oturuyormuş gibi muamelede bulunmuş, misafiri saydığı Kral'ın her türlü ihtiyacını karşılamıştır. İlticanın dördüncü yılına doğru gerçekleşen Kalabalık olayına kadar Bender'de kendisi için oluşturulan kampta ikamet eden XII. Şarl, askerleri ile talim yapabilme ve İstanbul'la diplomatik ilişkiler kurabilme imkânına sahip olmuştur.

İsveç ile birlikte Osmanlı Devleti'nin de huzura kavuşabilmesinin Rus tehdidini bertaraf etmekten geçtiğine inanan XII. Şarl, Rusların sınır tecavüzlerini gerekçe göstererek Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı savaş açması için sefirleri aracılığıyla elinden geleni tüm çabayı göstermiştir. Baltacı Mehmet Paşa'nın sadareti döneminde XII. Şarl, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş açması amacına muvaffak olmuştur. Savaşta zafer elde edilmiş rağmen Rusların diplomatik girişimleri ile akdedilen sulh anlaşması neticesinde Rusların çok daha kötü bir vaziyete düşmekten kurtulması, XII. Şarl'ın tüm siyasetinin boşa gitmesine yol açmıştır.

Prut Barışı ve sonrası gelişmelere, Kral'ı ülkesine gönderme çabaları ve Kalabalık olayı da eklenince XII. Şarl'ın Osmanlı Devleti'ndeki aktif siyaseti sona ermiş ve artık ülkesine geri dönme niyeti ortaya çıkmıştır. Ancak XII. Şarl'ın ülkesine dönmek için yüklü miktarda borcuna ve geçiş yolundaki tehlikelere karşılık Osmanlı Devleti'nden istediği borç para ve çok sayıda asker sorunu çözümsüz hale getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Ruslarla kalıcı sulhu tesis etmesi ve Lehistan ile akdedilen anlaşmalar Kral'ın güvenlik çekincesini ortadan kaldırmış, istediği borç para ise büyük oranda karşılanmıştır.

²⁴⁹ Eklundh, 2000a, s. 477.

Osmanlı Devleti'nin istediği miktarda kuvveti refakatine vermeyeceğini anlayan Kral, 1714 yılında ülkesine dönmüştür.

XII. Şarl, Kalabalık Olayı neticesinde faaliyetlerini rahat bir şekilde icra edemez hale gelmiş, ülkesinden aldığı sıkıntılı durumlara ilişkin haberlerin de etkisiyle ilticasının son yılı içerisinde vekili konumunda görev yapacak bir ombudsman görevlendirmiştir. Kurulduğu dönemde, Kral'ın yokluğunda oluşan otorite boşluğunun giderilmesinde önemli katkıları bulunan yüksek ombudsman, Kral ile parlamento arasındaki iktidar mücadelesinin bir sonucu olarak 1809 yılında parlamentoya bağlı bir müesseseye dönüşmüştür.

Kral'ın talimatını incelediğimiz 2015 tarihli çalışmamızda, Kral'ın Osmanlı Devleti'nin en yüksek idari görevlisi olan sadrazamı yüksek ombudsman adıyla ülkesine taşıdığı ve kurguladığı yapının Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayun tarafından icra edildiği görüşünü savunmuştuk. XII. Şarl'ın ilticası boyunca İstanbul'da sefirler aracılığıyla yürüttüğü faaliyetlerin yoğunluğu da Kral'ın Osmanlı idari sistemini yakından tanıma imkânına sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca Kral'ın kurduğu diplomatik ilişkilerden hareketle padişahın ülke genelindeki otoritesini sağlamada ve uygulanacak siyasetin tayininde sadrazamların ne kadar etkili bir konumda bulduklarına şahit olduğu değerlendirilmektedir.

XII. Şarl'ın, Osmanlı sadrazamları ile kurduğu ilişkilerde genelde hayal kırıklığı yaşamış olması ve yeri geldiğinde azledilmeleri için girişimlerde bulunması, sadrazamdan esinlenerek ülkesinde yüksek ombudsman görevlendirdiği kanaatinde tereddüt oluşturabilir. Ancak yüksek ombudsmanın talimatta; Kral'ın mührünü taşıması, tüm atamalarda söz sahibi olması, kamu görevlilerinin Kral'a hizmet etmek adına talimatlarına uymak durumunda olması ve yasaların uygulanmasını takip etmesi niteliklerinin Osmanlı Devleti'nde oldukça benzer bir şekilde sadrazam tarafından üstlenilmiş olması bu tereddütleri gidermekte, Kral'ın ülkesinde yaşanan sorunlarının çözümünü Osmanlı Devleti'nde sadrazamın üstlendiği misyonu gerçekleştirilebilecek yüksek ombudsman isminde bir görevlide bulunduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak XII. Şarl'ın 26 Ekim 1713 tarihli talimatında Osmanlı Devleti'ndeki sadrazamlık makamının bir uyarlaması olarak ortaya çıkan yüksek ombudsmanlık makamı, İsveç'te parlamento ile kral arasında süren güç ve

iktidar mücadelesi neticesinde parlamento adına idareyi denetleyen bir müesseseye dönüşmüş, 1809 İsveç Anayasası ile de günümüzde birçok ülkede uygulanma imkânı bulan parlamento ombudsmanlığının temelleri atılmıştır.

KAYNAKÇA

- AFYONCU, Erhan (2010). **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- AHMET REFİK (2015). **Memâlik'i Osmaniye'de Demirbaş Şarl**, Yayına Hazırlayan: Bülent ARI, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- AKINCI, Müslüm (2010). **İsveç İdare Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara.
- AKTEPE, Münir (1993). "Çorlulu Ali Paşa", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 8, ss. 370-371.
- BAŞ, İbrahim (2004). **18. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-İsveç İlişkileri ve Mehmet Said Efendi'nin İsveç Elçiliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- BEXELIUS, Alfred (1968). "The Origin, Nature, and Functions of the Civil and Military Ombudsmen in Sweden", 377 **ANNALS AM. ACAD. POL. & SOC. SCI.** 10, ss. 10-19.
- BEYDİLLİ, Kemal (2001). "İsveç (Tarih, Osmanlı-İsveç Münasebetleri)", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 23, ss. 407-414.
- CARPELS, Simon (2012). **Royal Power and Bureaucracy: The Function of the Högste Ombudsman in the Last Phase of the Great Northern War**, Master Thesis, Uppsala University, Historical Institution, Master Programme in Early Modern Studies –Northern Europe 1450 –1850, Uppsala, Sweden.
- CHAPMAN, Brian (1970). **İdare Mesleği: Avrupa'da Devlet Memurluğu**, Çev: Cahit Tutum, TODAİE Yayınları, Ankara.
- COROBAN, Costel, (2011). "British Reactions to Charles XII's Stay in the Ottoman Empire Revista" **Român de Studii Baltice și Nordice**, C. 3, S. 1, ss. 29-63.
- COŞKUN, Burak; Günaydın, Hamza (2015). "Ombudsmanlığın Kökeni Meselesi Bağlamında Türk-İslam Devlet Geleneğinde Şikâyet Hakkının Kurumsal Tekâmülü", **Ombudsman Akademik Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 3, ss. 9-60.

- DEMİR, Galip (2004). “Ombudsmanlık Kurumunun Tarihsel Gelişimi ve Hukuk Devletindeki Yeri”, **Hukuk Devletinde Ombudsmanın Rolü Semineri**, 8-11 Mayıs 2004, Nevşehir.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2013). **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, 30. Baskı, Ankara.
- EKLUNDH, Claes (2000a). “The Parliamentary Ombudsman in Sweden”, **Hukuk Kurultayı 2000**, Ankara.
- EKLUNDH, Claes (2000b). “The Swedish Parliamentary Ombudsman System”, **Human Rights Commissions and Ombudsman Offices: National Experiences throughout the World**, Kamal Hossain, Leonard F.M. Besselink [executive editor], Haile Selassie gebre Selassie, E.L.M. Voelker, eds., Kluwer Law International, London/ The Hague/ Boston, s. 383.
- ERDENGİ, Tefik Bora (2009). **Ombudsman: Dünya Uygulamaları ve Türkiye**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ERHÜRMAN, Tufan (2001). **İdari Denetim ve Ombudsman**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- EYİCE, Semavi, (1992). “Bender Kalesi”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 5, ss. 431-432.
- JÄGERSKIÖLD, Stig (1961). “The Swedish Ombudsman” **University of Pennsylvania Law Review**, C. 109, S. 8, ss. 1077-1099.
- KANTEMİR, Dimitri (2005). **Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, Çev. Özdemir Çobanoğlu, C. 2, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- KIEL, Machiel, (1994). “Dimetoka”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 9, ss. 305-308
- KINROSS, Lord, (2008). **Osmanlı - İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü**, 2. Baskı, Altın Kitaplar, İstanbul.

- KUNT, Metin (1990). **Türkiye Tarihi 3 - Osmanlı Devleti 1600-1908**, Yayın Yönetmeni: Sina AKŞİN, Cem Yayınevi, İstanbul, ss. 10-69.
- KURAT, Akdes Nimet (1940). **İsveç Kralı XII. Karl'ın Hayatı ve Faaliyeti (1682-1718)**, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul.
- KURAT, Akdes Nimet (1943a). **İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kaldığı Zaman Ait Metinler ve Vesikalar**, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul.
- KURAT, Akdes Nimet (1943b). **İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu**, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul.
- KURAT, Akdes Nimet (2014). **Rusya Tarihi**, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- KUZUCU, Serhat (2016). XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti ile İskandinav Ülkeleri Arasındaki Ticari İlişkiler (İsveç-Danimarka-Norveç), **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:13, Sayı:35, s. 402-426.
- Mufassal Osmanlı Tarihi (1962). C. 5, Güven Yayınevi, İstanbul.
- MUMCU, Ahmet (1986). **Divan-ı Hümayun**, 2. Baskı, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara
- ORTAYLI, İlber (2008). **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara
- ÖZTUNA, Yılmaz (1994). **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 4, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ÖZTUNA, Yılmaz (1998). **Osmanlı Devleti Tarihi**, C. 1, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- ÖZTUNA, Yılmaz (2006). **Tarih ve Politika Ansiklopedisi**, Ötüken Neşriyat, Ankara
- RÂŞİD MEHMED EFENDİ ve ÇELEBİZÂDE İSMAİL ÂSİM EFENDİ (2013). **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, Cilt: 2, Haz: A. Özcan, Y. Uğur, B. Çakır ve A.Z. İzgöer, İstanbul.
- SANDER, Oral (2014). **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü-Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir İnceleme**, 8. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

SEREDA, Oleksandr (2015). **XVIII. Yüzyıl Osmanlı Belgeleri Işığında Osmanlı-Ukrayna Bozkır Serhatti**, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Odessa.

SEVİNÇ, Tahir (2014). “İsveç Kralı XII Şarl’ın Osmanlı Devleti’ne İlticası ve İkameti (1709-1714)”, **Journal of History Studies**, C. 6, S. 1, ss. 139–159.

SHAW, Stanford J. (2008). **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev: Mehmet Harmancı, C. 1, E Yayınları, İstanbul.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988). **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1995). **Osmanlı Tarihi, IV. Cilt II. Kısım, XVIII. Yüzyıl**, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (2011). **Osmanlı Tarihi, IV. Cilt 1. Bölüm, Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar**, 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

VOLTAIRE (1939). **İsveç Kralı XII. Şarl’ın Tarihi**, Çev: Nahid SIRRI, Hilmi Kitabevi, Ankara.

WALTER, Gellhorn (1965). The Swedish Justitieombudsman, **The Yale Law Journal**, Vol. 75, No.1, ss. 1-58.

ZINKEISEN, Johann Wilhelm (2011). **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1669-1774)**, Çeviren: Nilüfer Epeçeli, C. 5, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

<https://www.jo.se/en/About-JO/History/>

<http://www.theioi.org/the-i-o-i>

<https://www.trakyanet.com>

EK-I XII. ŞARL KRONOLOJİSİ

- 27 Haziran 1682 - Doğumu
- 1697- Babasının Vefatı
- 9 Aralık 1697 - Tahta Çıkışı
- 1700 - Şimal Harbinin Başlangıcı
- 30 Kasım 1700 - Narva Meydan Savaşında Rusları Yenmesi
- 1703 - III. Ahmed'in Tahta Çıkışı
- Eylül 1707 - Çorlulu Ali Paşa Tarafından XII. Şarl'a Elçi Gönderilmesi
- 27 Haziran - 8 Temmuz 1709 - Poltava Savaşı'nda Ruslara Yenilmesi
- 15 Temmuz 1709 - Osmanlı'ya Sığınmak Üzere Aksu Nehri Yakınlıklarına Gelmesi
- 18 Temmuz 1709 - Osmanlı Topraklarına Sığınması- Aksu Nehrini Geçerek Özi'ye Kabul Edilmesi
- 3 Ağustos 1709 - Bender'e Gelişi
- 15 Ağustos 1709 - 17 Şubat 1713 (3 yıl 6 ay 2 gün) – Bender'de Kalışı
- 12-21 Temmuz 1711 - Prut Savaşı
- 23 Temmuz 1711 - Prut Barışı
- 24 Temmuz 1711 - Prut'ta Baltacı Mehmet Paşa ile Görüşmesi
- 20 Kasım 1711- Baltacı Mehmet Paşa'nın Azli
- 15 Nisan 1712 - Prut Barışının Yenilenmesi
- 12 Şubat 1713 - Kalabalık Olayı Sonrası Esir Durumuna Düşmesi
- 17 Şubat 1713 - Bender'i Terk Etmesi
- 20 Nisan 1713 - Dimetoka'dan Edirne'ye Demirtaş (Timurtaş) Paşa Sarayına Nakledilmesi

- 26 Ekim 1713 - Ombudsmanlığı Kuran Talimatı Edirne'den Ülkesine Göndermesi
- 14 Kasım 1713 - Edirne'den Dimetoka'ya Nakledilmesi
- 12 Temmuz 1714- Ülkesine Dönmeye Hazır Olduğunu Padişah'a Bildirmesi
- 19 Eylül 1714 - Dimotoka'dan Ayrılması
- 11 Ekim 1714 - Edirne'den Ayrılması
- 27 Ekim 1714 - Osmanlı Sınırından Ayrılması
- 30 Kasım 1718 - Ölümü
- 1727 - Sadrazam Damat İbrahim Paşa Tarafından Koz Bekçi Mustafa Ağa'nın Elçi Olarak Borçları Tahsil Etmek Amacıyla İsveç'e Gönderilmesi
- 6 Kasım 1732 - Mehmed Said Efendi'nin Borçların Tahsili İçin İsveç'e Gönderilmesi
- 1733- Borç Meselesinin Bir Takvime Bağlanması
- 1739 - Borcun Ödenmesi Kapsamında İki Kalyon İle 30.000 Tüfeğin Ödenmesinin Kararlaştırılması
- 1740 – Bir Kısım Borçtan Vazgeçilerek Borcun Tamamının Kapanması

EK-II XII. ŞARL'IN 26 EKİM 1713 TARİHLİ TALİMATI²⁵⁰

Yüce Kral Hazretleri tarafından, Yüksek Ombudsman'ın görevini nasıl yapacağına ilişkin olarak 26 Ekim 1713 tarihinde Timurtaş'ta verilen talimat.

1

Yüksek Ombudsmanlık makamının görevi birinci olarak, hem kendi inisiyatifi hem Kral'a soru ve öneriler sunmak hem de talimatları Kral namına düzenleyip hazırlamak suretiyle yönetmeliklere ne derece riayet edildiğini, her bir memurun çalıştığı kurumdaki yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini genel olarak denetlemek; ikinci olarak ise, önemli davalarda kanunları ihlal edenlere karşı bazı durumlarda bizzat kendi iradesiyle dava açmaktan ibarettir.

2

Bu suretle Yüksek Ombudsman; hangi makam ve konumda olursa olsunlar her görevlinin yönetmeliklere nasıl riayet ve görevlerini ne şekilde ifa ettiklerini, verilen talimatlara uyup uymadıkları konusunda titiz şekilde bilgi sahibi olmalı ve bu görevlilerden herhangi birisinin yukarıda sayılan hususlarda ihlalde bulunduğu şüphesi duyduğunda ise ilgili savcılar bu konuda işlem yapılması için uyarmalıdır. Ama, söz konusu olan durum ombudsmanın bizzat kendisi tarafından ele alınabilecek nitelikte bir konu ise, o zaman ilgili şahsın ifadesini ister. Verilen ifade konuya tatminkâr bir açıklama getiremiyor ise, kendi yetkisi çerçevesinde bu konunun gereğini yerine getirilir.

3

Hangi yargı yetkisine dahil olursa olsunlar tüm ombudsman ve savcılar, Kral Hazretlerine hizmet etmek namına Yüksek Ombudsmanlık Makamı'nın kendilerine verdiği talimatlara uymalı ve riayet etmelidirler. Yüksek

²⁵⁰ 26 Ekim 1713 tarihli talimatın Türkçe çevirisi, 15 Mayıs 2014 tarihinde İsveç Ankara Büyükelçiliğinde gerçekleştirilen "Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu'nun Gelişiminde Osmanlı-İsveç İlişkilerinin Muhtemel Etkileri" konulu toplantı haberinin yer aldığı Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü'nün internet sitesinde yayınlanmıştır. 2015 tarihli çalışmamızın 5 numaralı dipnotunda gösterdiğimiz söz konusu internet kaynağına bu makalenin hazırlandığı tarih itibarıyla ulaşılamamaktadır. Bu nedenle, elimizde mevcut olan talimat çevirisinin makale ekine konulmasıyla metnin araştırmacıların istifadesine sunulması amaçlanmıştır. Toplam 46 bölüm/maddeden oluştuğu anlaşılan talimatın çevirisi, 1-14. ve 42-46. maddeler arasında kapsamaktadır. Talimat metninin Osmanlı Devleti idari sistemi ile karşılaştırılmasına ilişkin değerlendirme için bakınız: (B. Coşkun ve H. Günaydın, 2015, s. 48-53)

Ombudsman ayrıca, bu kişilerin makamlarının kendilerine verdiği görevleri kusursuzca yerine getirip getirmediğini denetler. Bu görevliler başladıkları bir işlemi yarım bırakmamalı, tam aksine konuyu ivedilikle ve mümkünse davalının muhtemel vefatı veya ölümcül bir vakaya karışması öncesinde bir hükme bağlanmasını sağlamalıdır. Bu işlemleri yaparken de hakkaniyet içinde davranmak zorunda olup, buldukları konumu kötüye kullanarak Kral'ın tebaasını da aşağılayamazlar.

4

İşlenmiş bir suç nedeniyle suçu işleyene durum yazılı olarak tebliğ edilmeden ve suçlanan kişinin aleyhine olan bu durum hakkında ifadesi alınmadan kurum adına her hangi bir işleme başlamamaları hususunda Yüksek Ombudsman görevli savcılarını teşvik etmelidir. Savcılar verilen ifadeyi yeterli bulabilirler veya davanın neviine göre keyfiyeti ya Yüksek Ombudsman'a ya da kendi bir üst amirlerine bildirirler. Böyle bir durumda savcının amirleri ya da Yüksek Ombudsman verilen ifadeyi yeterli bulurlarsa dava açılmaz. Ağır nitelikli bir suç söz konusu ise, savcı verilen beyanları kabul edilebilir görse bile mali önlemler alınmalıdır. Bu savcı, Yüksek Ombudsman'ın ya da kendi amirlerinin onayına rağmen mali önlemler almak isterse, bunu yapması engellenemez. Bu gibi durumlarda savcı, şayet davayı ispat etme veya hakkaniyetli bir şekilde yürütmeye yeltenmezse, diğer durumların aksine, koşullara uygun şekilde ilgili kişiye karşı dava açma hakkı tanıma sorumluluğundan kaçamaz.

5

Diğer ombudsmanlar ve savcılar üzerinde çok kuvvetli bir denetim gücüne sahip olan Yüksek Ombudsman ile konu üzerinde istişare yapılmadan ve Yüksek Ombudsmana yorum yapma fırsatı sunmadan hiç bir ombudsman ve savcı belirtilen görevlere önerilmemeli ve atanmamalıdır. Bu gibi komisyonlara her zaman için akliselim, dürüst ve kendi menfaatlerini düşünmeyen kişiler olarak bilinenler atanmalı veya atanması önerilmelidir.

6

Yüksek Ombudsman, herhangi bir yönetmelik hükmünün ihmal edildiğini ya da o yönetmelik mahiyetine gerektirdiği şekilde riayet edilmediğini fark ederse, bunun keyfi olarak mı yoksa yönetmelik hükmünün uygulamadan kalkmış olmasından kaynaklı mı uygulanmadığını araştırmak zorundadır. Eğer

bu kusur ihmalden kaynaklanıyorsa, Yüksek Ombudsman bu işi ciddi olarak ele alıp gerekli düzeltmeleri sağlamakla görevlidir. İhtiyaç halinde ilgili savcılara talimat vererek ve bir oturumda toplayarak, suçluya hak ettiği ceza verilmeden dosyanın kapatılmaması gerektiği hususunda onları yönlendirmelidir. Zaman içinde üzerinde yapılan değişikliklerden ötürü uygulamadan kalkmış olan bir yönetmelik hükmü söz konusu olduğunda Yüksek Ombudsman doğru koşulların ne olduğunu ve bunların kaynaklarını araştırır, yönetmeliğin nasıl en iyi şekilde oluşturulup uygulanabileceği, yönetmelik üzerinde günün şartlarına uygun şekilde ne gibi düzeltmelerin yapılabileceği, veya yönetmeliğin tamamen yürürlükten kaldırılmasının gerekip gerekmediği hususlarında değerlendirmeler yapar ve bir teklif ile Kral'a sunar. Tüm yönetmeliklerin ve genel hükümlerin doğru örnekleri Kral Hazretleri tarafından imzalanır imzalanmaz Yüksek Ombudsman'a gönderilmelidir. Böylece herkes neye uymaları gerektiği konusunda bilgilendirilmiş olacaktır.

7

Herhangi bir görevlinin görevinden derhal alınmasını veya tutuklanmasını gerektirecek nitelikte bir suç işlediği Yüksek Ombudsman tarafından tespit edilecek olursa, Yüksek Ombudsman bu emirleri doğrudan verme yetkisine sahiptir ve bu durumu geciktirmeden Kral Hazretlerine ya da diğer ilgililere bildirmek zorundadır. Böylece görevden alınanın yerine yeni birisinin atanarak hiçbir şey ihmal edilmemiş ve görevin yerine getirilmesinin devamı sağlanmış olacaktır.

8

Yüksek Ombudsman'ın hazır bulunmadığı durumlarda, ya kendisinin ya da kendisini temsil eden kişinin, söz konusu görevi yerine getirecek deneyimli bir kişiyi görevlendirme yetkisi vardır. Bu kişi Kral Hazretlerinin başka bir hizmetinde görevini aksatmadan ifa etmekte olan ve verilen görevi de dürüstçe yapacağına itimat edilen bir kişi olmalıdır. Yasal bir nedeni olmayan hiç kimse kendisine verilen bu vazifeyi reddedemez. Ordu söz konusu olduğunda disiplin davalarına bakan Askeri Genel Hukuk Müşaviri, onun yokluğunda ise Askeri Genel Hukuk Müşavir yardımcısı veya Yüksek Ombudsman'ın uygun gördüğü kişi bu görevi yerine getirirler.

9

Aşağıda belirtilen dört durumda Yüksek Ombudsmanlık Makamı'na Kralın kendi mührünü, önceden Kral'a sormadan kullanabilme hakkı verilmiştir. Böylece, aslında Kral tarafından verilecek gerekli emirlerin ya da O'nun namına yazılacak yazıların Kral'a sorulmadan, Kral tarafından verilmiş bir emir gibi telakki edilerek yerine getirilmesinin önü açılmış olmaktadır. Bunlar:

1. Belli konularda Yüksek Ombudsman'ın bildirilmesi gerekli bir yargılama yapılacağına ya da halen suçlanmış olan bir kişi ile ilgili davada gerekli açıklayıcı bilgileri vermek;
2. İşlediği ağır suç nedeniyle tutuklanması gereken bir kişinin, Kraliyete hizmet gereği, tutuklanmasını emredebilmek;
3. İşlediği suç nedeniyle görevinden alınması gereken kişinin görevden alınması için gerekli emirleri verebilmek ve;
4. Yüksek Ombudsman'ın kendisinin hazır bulunamadığı davalarda onun görevlerini yapacak başka bir kişinin atanmasının sağlanmasıdır. Yüksek Ombudsman yerine ancak belli sürelerde veya belli bir konu için geçecek olan kişiyi, göreve uygun bulmadığı durumlarda, geri çevirme hakkına ve yerine başka birisini atama hakkına sahiptir.

10

Kralın mührünün Yüksek Ombudsmanca nasıl kullanılacağı aşağıda belirtilmiştir: Açık bir emir yazıldığında o emrin altı Kral'ın mührü ile mühürlenir. Bunun ardından 'Ad mandatum' (vekâlet gereğince) ibaresinden hemen sonra 'Yüksek Ombudsmanlık Makamı' adına yazıldıktan sonra altına Yüksek Ombudsman imzasını atar. Kral adına bir yazı kaleme alındığında metnin altı verilen görev nedeniyle ve Yüksek Ombudsmanlık Makamı yazıldıktan sonra mühürlenmeden imzalanır ve belge kapatılarak katlanır. Yüksek Ombudsmanın ya da başka birisinin hastalığı ya da başka nedenlerle hazır bulunamaması durumunda da, vekili olan kişi yukarıda belirtilen türden talimatların altını imzalamadan önce 'Hazır bulunamayan Yüksek Ombudsman'ın yerine' ibaresinin altına imzasını atar. Tüm bu Yüksek Ombudsman tarafından ad mandatum (vekâlet gereğince) şeklinde hazırlanmış olan yazı ve talimatların Yüksek

Ombudsmanlık Kurumlarının Kayıt işleri amirlerince de imzalanmış olması gerekmektedir.

11

Aşağıda belirtilen davalarda Yüksek Ombudsman'ın bağlı olduğu makamı adına, kendisinin yasal süreci takip etmesi gerekmektedir. Bu, öncelikle iller, ilçeler, kasabalar ve köylerde kamunun bir bütün olarak görevlerini kötüye kullanma ya da yolsuzluk yapmaları durumundaki davalar ile askeri alaylarda ya da bölüklerde yapılan yolsuzluklara ilişkin davalar için geçerlidir. İkinci olarak görevin ifasında amirinin bulunmadığı durumlarda yüksek düzey bir yetkilinin ağır suç işlemesi durumunda geçerlidir.

12

Yüksek Ombudsman'ın kendisinin ya da kendisi adına bir başkasının yapacağı her işlem için istinaf mahkemelerinde ya da Genel Divan-ı Harp (Yüce Divan) mahkemelerinde bir forum oluşturulmalıdır. Şayet Kral gerekli görürse büyük bir komisyon kurulmalıdır.

13

Kral; Yüksek Ombudsman'ın baktığı davalarda kendisine yardımcı olması için Birinci Ombudsman sıfatıyla bir görevliyi atar. Bu görevli sadece Yüksek Ombudsman'ın baktığı davalarda değil, fakat o makamda yapılması gerekli diğer işlemleri yürütmek, yazışmaları, dilekçeleri, açık talimatları kaleme almak, gerekli mantıklı deliller sunmak gibi görevlerde Yüksek Ombudsmana yardımcı olur. Ayrıca bu kişinin, Kralı ve onun hizmetlerini destekleyici öneri ve tavsiyeleri değerlendirmesi de gerekir. Yüksek Ombudsman'ın hastalığında ya da bir nedenle görevini yapamadığında Birinci Ombudsman devreye girerek Yüksek Ombudsman'a aynı yetkilerle vekâlet eder. Birinci Ombudsmanın da Yüksek Ombudsmanı temsil edemeyebileceği durumlarda ise, Yüksek Ombudsmanlık görevi, o dönem için, Yüksek Ombudsmanlık Makamı tarafından yerine getirilir.

14

Bunun dışında Kral Hazretleri, Yüksek Ombudsman'ın tüm davalarda kendisinin yüksek çıkarlarını ve sadık tebaasının refahını koruyacağına ve kimse kimin kışkırtılmadan kendisine karşı bir eylemde bulunmasına veya tebaasına

zarar verilmesine ve aşığılanmasına izin vermeyeceğine güvenir. Böyle kaldığı sürece Kralın lütuf ve merhametine mazhar olur.

42

Yüksek Ombudsmanlık makamı öncelikle, yönetmeliklere riayet edilmesini ve makam sahibi olan her bir kimsenin yükümlülük ve görevlerini yerine getirmelerini kamu adına denetler; ikinci olarak ise, bazı durumlarda ihlalde bulunanlara karşı bizzat kendisi yasal süreci başlatır, zira bu talimatlar kendisinin resmi görevi dâhilinde bunu yönetmesi gerektiğini hükmeder. Ayrıca hukuki içerikli bir davada, davanın Konseyde görüşülmesi öncesinde, tarafların sorgulanmaları sırasında başkan olarak sorgulamaya katılmak ve bu türden davaların görüldüğü Konsey salonunda ya da Kraliyet salonunda başka görevleri nedeniyle engeli yoksa bulunmak ve belirli bir davanın doğru bir şekilde anlaşılmadığı kanaatinde olması sebebiyle için bu konuda yorum yapma ihtiyacı hissederse, kanuna uygun olarak davanın ne şekilde karara bağlanabileceğini bildirmektir.

43

Birinci Ombudsman'ın görevi, Yüksek Ombudsman'ın görevini yerine getirebilmesinde ona yardımcı olmaktır. Sadece Yüksek Ombudsman'ın kendisinin yapabileceği işleri değil, buna ilaveten gerekli yazışmaların yapılması, talimatların verilmesi, meselelerin çözüme kavuşturulması gibi makamın bütün diğer işlerini ve Yüksek Ombudsman'ın kendisine itimat ederek vereceği bu nevi işleri görmekle de vazifelidir. Birinci Ombudsman'ın görevleri arasında ayrıca Kral Hazretlerine gerekli hizmetin verilebilmesi için Yüksek Ombudsman'ın yapması gerekli olan işler konusunda ona gerekli tavsiye ve tekliflerde bulunmak yer alır. Yüksek Ombudsman'ın hastalık ya da başka bir nedenle resmi görevini yerine getiremediği durumlarda, Birinci Ombudsman, Yüksek Ombudsman'ın aynı yetkileriyle ve O'nu temsilen tüm vazifeleri yerine getirir. Ayrıca hukuki bir davada, tarafların sorgulanmaları sırasında başkan olarak sorgulamaya katılır ve benzer davalarda Yüksek Ombudsman'ın görevleri kapsamına giren diğer konuları yönetir. Ancak Yüksek Ombudsman'ın hastalığı ya da başka sebeple resmi görevini yerine getiremediği hallerde Yüksek Ombudsmanlık görevi, Kral Hazretlerinin tayin ettiği kişiye verilir.

44

Denetleme sırasında sekreterlerin vazifeleri; Sivil kuruluşlardan gelen ve Kral Hazretlerinin denetleme yetkisi altına giren her türlü dava yahut işlemi, Konsey'de veya Kraliyet salonunda konunun özelliğine göre veya öneri ve talimatlara uygun surette sunmaktır. Ancak herhangi bir dava yahut vaka hakkında sunum yapılmadan önce sekreterlerin, önlerindeki dava ve bunun seyri hakkında sağlam bilgilere sahip olmaları, bu dava ve mevzuların mahiyet bakımından farklı özellikler taşıması durumunda ise adli vakalara öncelik tanıyarak davaları sonuçlandırmaları gerekir. Böylece Sekreter büyük farklılıklar gösteren tüm koşullar hakkında bilgilendirilmelidir. Yönetmelikler gereği olarak riayet edilecek olan denetlemeyle ilgili hususlar tamamlandıktan ve tarafların konuya ilişkin çözüm ya da karşı çözüm önerileri alındıktan sonra, davayla ilgilenen Sekreter yeniden düzenlenmiş metni okur ve konuyla ilgili doğru koşulları yazılı olarak ifade eder ve bu metni Yüksek Ombudsman'a, Kral Hazretlerine ve diğer Sekretere okur. Yüksek Ombudsman ile ikinci sekreter konu üzerinde iyice aydınlatılmış olarak, ihtilaf konusu davayla ilgili tarafları ayrı ayrı dinledikten ve konunun iyice aydınlanması için tarafların uygun gördükleri şekilde beyanda bulunmaları sağlandıktan sonra, Sekreter, dava mahiyeti zihinlerde henüz tazeliğini korumaktayken dosyayı Konsey'e arz eder. Konsey kararını verdikten sonra Sekreter bu kararı asar ve kamu nezdinde okur. Bu türden gelen yeni davaların da sekreterler tarafından aynı dikkat ve hakkaniyetle işleme konularak, önem ve ağırlığı olan konular bizzat Yüksek Ombudsman'ın nezaretinde değerlendirmeye alınması esastır. Şayet bir lütuf dilekçesi ya da dua ve ayetli talepler içeren dilekçe yazıları gelmiş ise, konunun mahiyetine göre ya istinaf mahkemelerinin ya da icra memuru/infaz görevlilerinin veya ilgili kişilerin görüşleri sekreterler tarafından olağan yollarla talep edilerek alınır. Özellikle, geciken cevabî beyanlar nedeniyle, ilgili kişinin zarar ve zaman kaybına uğramaması için, yasal süresi içinde cevap verilmesi hususunda tarafların uyarılmaları da gereklidir. Bu nedenle de sekreterler kendilerine ulaşan her davayı karara bağlayıp yazılı hale getirerek ve onaylamak suretiyle vazifelerini şevk ve istekle yerine getirmelidirler. Sekreterlerden herhangi birisinin hasta olması yahut görev başında olmaması durumunda o göreve Kral Hazretleri tarafından atanmış bir başka kişi getirilir.

45

Denetim sırasında, hem Yüksek Ombudsman'ın hem de her iki sekreterin meşgul olmaları nedeniyle, tarafların ifadeleri Baş Noter tarafından tutanağa geçirilir. Aynı görevlinin, denetleme konusunun ele alındığı kurulda da tutanak tutar ve her defasında tuttuğu tutanağı derhal temize çekerek ilgili tutanak sekreterine verir. Tutanak kâtibî, tuttuğu tutanakta, verilmiş olan lütuf dilekçesindeki tüm hususlarla ilgili olarak not alır ve ilgilinin beyanı tutanak imza edilerek belirtilir. Tutanak kâtibî verilmiş olan zaman komutunu da tekrar görmeyi talep etmeli ve aşılması durumunda yaptırma bağlanmış şekilde belirtilen bu zamanın herhangi birisi tarafından aşılmış olduğunu tespit etmelidir. Denetlemeyle ilgili dosyalar, konuya ilişkin deliller toplanırken özellikle Baş Noterin hazır bulunması, belgelerin alındığı tarihin kaydedilmesi ve tutanağa alınan delillerin bilgi için diğer tarafa teslim edildiğinin de belirtilmesi gereklidir. Deliller ve karşı deliller toplandığında bunlar dosya ile birlikte raporu hazırlayacak olan sekretere teslim edilir. Tüm burada söylenenlere rağmen taraflardan herhangi birisi, yönetmelik gereği yapılması gereken bir konuda, herhangi bir ihmalde bulunmuşsa Baş Noter Yüksek Ombudsman'ı ve diğer her iki sekreteri bu konuda bilgilendirmekle görevlidir. Eğer bu kişiler konuyu önemli bulurlar ise durum Kral Hazretlerine rapor edilir ve Kral Hazretlerinin konuya ilişkin yüce kararı beklenir.

46

Genel Hukuk Müşaviri davanın karakterine ya da ona ilişkin talimatlara bağlı olarak askeri düzen içerisinde Kral Hazretlerinin denetleme yetkisi altına giren tüm hukuk davalarını Kral Hazretlerine Konsey'de veya Kraliyet Salonunda sunar. Burada karar verilenleri yazar ve imzalar. Bu kişi, konuyla ilgili kendisine verilen tüm talimatları yerine getirmekle ve hem kendi makamında hem de makam dışı görevlerini Yüksek Ombudsman'ın gözetimi altında yerine getirmekle görevlidir. Genel Hukuk Müşaviri'nin hasta olması veya yerinde bulunmaması halinde onun görevini Kral Hazretleri tarafından tayin edilen bir Genel Hukuk Müşaviri yerine getirir.